

KEES HARTOG

THANK YOU, BWANA GRAAG GEDAAN, AFRIKA

ONTWIKKELINGSHULPROMAN

ALDUS BOEK COMPAGNIE

Kees Hartog

Thank you, bwana
Graag gedaan, Afrika

Waarom zoveel haast, bwana?

Ontwikkelingshulpromans

Aldus Boek Compagnie

2017

Titelblad van de oorspronkelijke uitgave, 1971

thank you, bwana
graag gedaan, Afrika
KEES HARTOG

354.6
BIBLIOTHEEK VOOR ZEEVARENDEN
Veerhaven 16
ROTTERDAM - C. Nr 92836

13

UITGEVERIJ C. DE BOER JR. - BUSSUM

Voor Kees en Ida

Thank you, bwana Graag gedaan, Afrika

Copyright © 2017 erven Kees Hartog

Foto auteur (achterzijde) Ida Hartog

Foto auteur (voorzijde) onbekend

Omslagontwerp en binnenwerk Aldus Boek Compagnie

ISBN 978 90 825011 9 3

NUR 301

www.aldus-boek-compagnie.nl

Dit boek is gedrukt op papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Een flink deel van de grondstof is afkomstig uit bossen en plantages die worden beheerd volgens de regels van FSC. Van het andere deel van de grondstof is vastgesteld dat hiervoor geen houtkap in de laatste resten waardevol bos heeft plaatsgevonden.

Daarom mag dit papier het FSC Mix label dragen. Voor dit boek is het FSC-gecertificeerde Munkenprint gebruikt. Dit papier is 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt en wordt geleverd door Arctic Paper Munkedals AB, Zweden.

De beide boeken *Thank you Bwana* en *Waarom zoveel haast?* handelen over Zambia, waar Kees eerder twee jaar heeft gewerkt. Hij heeft in die geschriften enige kritische geluiden laten horen, met name over de westerse invloed, die de inheemse bevolking mede door het ontwikkelingswerk opgedrongen wordt en de sociale ontwrichting die daarvan het gevolg kan zijn.

‘Ik heb daar erg plezierig gewerkt en goede contacten gehad met de bevolking. Misschien komt het juist daardoor, dat ik me afvraag of het uiteindelijk allemaal wel zo erg zinvol is en of er niet tegelijk wat anders moet gebeuren. Je merkt dat vooral op het platteland, waar de familieband nog zeer hecht is en waar de invloed van de ouderen op grond van hun levenservaring zeer sterk is. Dit traditionele leven in de dorpen is heel plezierig. Je kunt overal zo binnenvallen. De bevolking is erg gemoedelijk en bijzonder gastvrij.’

— Kees Hartog in *De Stentor*, 1 februari 1978

HOOFDSTUK 1
KENNISMAKING
MET
AFRIKA

DE BLIKSEM FLITSTE VER IN DE VERTE. Het onweer zonk weg over de horizon. De regen was opgehouden. Eenzaam en onzeker karteelde onze landrover over de wasbord ribbel stofweg. Weg van klei zand en modder hoofdweg in Afrika met om de vijftiencentimeter een nieuw ribbeltje, ontstaan door een of andere vorm van erosie. De weg was als een wasbord waar het verkeer overheen moest hobbelen rrrrrr.

Donker was het, aardedonker, donker Afrika. Voor ons uit vaal, slecht licht van de koplampen en heel ver voor ons uit beschikte de horizon over nog af en toe opflitsend licht van het wegtrekkende onweer.

Gelukkig waren de lichtflitsen en striemende regenstralen nu weer even opgehouden. Onweer was erg in Afrika, overdreven hevig, gelijk de overdreven plantengroei in Afrika's oerwouden. God, wat kon het hier onweren. Vandaag de eerste keer dat ik het in de tropen zo, in deze overvloed meemaakte. Het geelwit elektrische licht omspoelde de auto en de omgeving voor enkele seconden, en wéér en telkens weer. Geknetter en gebonk begeleidden de flitsen. Het was één langgerekte hel van flitsend licht en oergeluiden die uit de hemel braakten. Welke slag bij welk licht hoorde was niet vast te stellen. Alles ging te snel na elkaar en het speelde op te veel plaatsen tegelijk. Door donder en bliksem heen striemde de regen met z'n eigen lawaai. Hevig gekletter en gespat, en de wind vlaagde gierend rukkend door de regen. Tegen de voorruit plensden de grote stralen uit elkaar in druppels en straaltjes. De wind woei de ruitenwissers heen en weer en blies stromen water horizontaal over de voorruit.

Zeker een half uur had het geduurd in al z'n hevigheid. We waren aan de kant van de weg gaan staan, er was niet meer doorheen te rijden. Nu was het weer rustig en het overdreven onweer ver. We reden langzaam verder, rammelend over de erosieribbels in de weg van klei en modder. Wanneer je hard rijdt merk je de ribbels niet, hadden ze ons

verteld. Ze hadden ons ook verteld dat regen de kleiwegen erg slipgevaarlijk maakte. We hadden dat zelfs al ondervonden. Hardrijden om de ribbels minder te merken leek ons dus niet aantrekkelijk. Zeker niet terwijl we nog geen ervaring op dit soort wegen hadden. Asfaltwegen waren we gewend, als in Europa en in de hoofdstad van dit land. De onverharde rimboewegen buiten de hoofdplaats kenden we pas sinds vanmorgen.

In het licht van de koplampen fladderde af en toe een vogel. Vogels die op de weg hadden zitten slapen, wakker schrokken van het lawaai en het licht, en opvlogen. Geen enkele vogel die onder de auto kwam of ertegenop vloog, al scheelde dat soms heel weinig. Iedere volgende vogel opnieuw wist aan het snelle, vermorzelende metaal van de carrosserie of het plettende rubber van de banden te ontkomen. Geen dode vogel lag achter ons, tussen of in de sporen die de landroverbanden door de modderige weg trokken.

Op de hogere delen van de weg, de delen waar het water met veel snelheid naar beneden stroomde, was, tussen de erosiegeulen door, het wegprofiel gekarteld. In de lagere gedeelten, waar het water zich verzamelde, vormde zich een steeds dikker wordende laag modder waar de landrover zich met steeds meer tegenzin doorheen worstelde. Vette stralen vuil modderwater spatten vanuit de plassen tegen de voorruit op, ons ieder uitzicht op de weg benemend. Tot voorbij de plas de ruitwissers de troebele ongewenste laag drek weer naar de zijkanalen van de voorruit wisten.

Naast me, aan het stuur, zat Olle Pierson, roodharige nazaat van Vikingen, Noorman uit Noorwegen, en bij de eerste kennismaking wat terughoudend. Met beide handen hield hij krampachtig het stuur in bedwang en tuurde ingespannen, iets voorovergebogen, door de voorruit. Tuurde naar waar de weg zeer spaarzaam werd verlicht vanuit de met modder dichtbespatte koplampen. Iedere keer wanneer een straal modder vanuit een plas tegen de voorruit smakte schrok z'n hoofd een eindje achteruit. Maar het stuur werd niet losgelaten, dat bleef hij vasthouden met grote grove handen aan gespierde harige armen die uit de korte mouwen van een T-shirt staken. Niet iemand om ruzie mee te beginnen.

De weg voerde een klein plaatsje in. In het zwakke schijnsel van de koplampen doemden grote donkere winkels op met veranda's en veel modder ervoor. Ze stonden een paar meter van de weg. Alles donker en verlaten, nergens licht, nergens leven. Olle Pierson liet de landrover nog langzamer lopen en tuurde ingespannen heen en weer de voorruit uit.

'Zou dit die plaats zijn waar ze het over hadden? Hoe was het ook weer... Kampala-Tumpenga, twintig mijl van de afslag?'

Olle stelde z'n vraag zomaar ergens in de ruimte, niet direct aan mij. Ik gaf toch maar antwoord en zei dat ik het niet wist.

'Jezus, wat is het donker,' stelde Olle vast, 'en niemand om iets aan te vragen. Of toch? Ik zie daar een licht. Petroleumlicht denk ik.'

Olle tuurde over het licht van de landrover heen en gaf meer gas. Het bedoelde licht scheen zwak door de openingen van een gebouw, een veranda, waar wat mannen met bierflesjes zaten of stonden, net uit de duisternis halend. Olle stopte de landrover vlak voor de veranda. De mannen keken met toegeknepen ogen in de koplampen. Olle dimde het licht, stapte de auto uit en op de mannen af. Ik zag ze praten maar verstond hen niet, de motor stond nog aan. De mannen gebaarden druk, wezen de weg langs, lachten en gaven Olle handjes. Uiteindelijk kwam hij weer bij de landrover terug, stak z'n hoofd naar binnen en draaide het contactsleuteltje om. De motor sloeg af.

'We zijn er bijna, Kees. Dit is Kampala-Tumpenga en dit hier is een bar. Laten we even stoppen, benen strekken. Het is nu nog maar twintig mijl.'

Het begon weer te regenen. Ik sprong de landrover uit, smeed de deur dicht en holde achter Olle aan naar de beschutting van de veranda. Droog.

'Dit is de burgemeester,' vertelde Olle me en wees op een oudere Afrikaan met een gemoedelijk gezicht en een flesje bier in z'n handen. De man stak z'n vrije hand uit die ik greep en stevig drukte.

'Patrick,' zei hij, 'Patrick Kisenga, maar zeg maar Patrick. Ik ben de burgemeester hier.' Hij droeg iets op aan een man die naast hem stond, en even later hadden Olle en ik ieder een stoel en een flesje bier te pakken. De regen zette weer fors in. Stromen water gutsten van het ve-

randadak op de grond, spetterden weer op tot onder het dak van de veranda en maakten ons nat. 'Laten we naar binnen gaan,' stelde Patrick voor. 'Hier is te nat. Binnen is droog.'

We pakten onze stoelen op en liepen achter hem aan.

Binnen bestond uit een kaal lokaal met een gemetselde toonbank waarachter flesjes bier werden verkocht. Licht kwam uit een luid ruisende gaspit op een houder die op de toonbank stond. Afbrokkende gepleisterde muren waren op enkele plaatsen versierd met grote felgekleurde reclameplaten voor cola en bier.

'Hier is droog,' zei Patrick de burgemeester. 'Hier is bier en hier zijn mensen. Hier binnen is beter dan buiten.' Hij keek ons breed glimlachend aan. We beaamden dat binnen beter was.

'Is Kampala-Tumpenga een grote plaats, burgemeester?' begon ik een gesprek.

'Patrick,' verbeterde hij, 'geen burgemeester. Vrij groot ja. Veel mensen veel winkels, geen Europeanen. Vijf bierholen en een taveerne. Dat is wel niet zo veel, maar toch vrij groot.'

'Bierholen? Is bierhol hetzelfde als een bar? Is dit ook een bierhol?'

'Ja, dit is een bierhol.'

'En die taveerne, hoe ziet die eruit?'

'Die is hier ver vandaan, wel een mijl die kant op', en hij wees het onweer in. 'Meestal ga ik naar de taveerne. Het is daar beter. Maar vanavond ben ik er niet naartoe gegaan. Het regent te hard. M'n huis is hier vlakbij en de taveerne is ver, m'n auto kapot en daarom ben ik hier.' Hij begon weer vriendelijk te glimlachen en nam nog een slok bier. 'We kunnen wel naar de taveerne gaan nu. Jullie hebben een landrover. We kunnen met de landrover gaan.' Vriendelijk voorgesteld, maar we gingen er niet op in. We moesten nog verder, nog twintig mijl.

'Jullie komen hier werken in het district?' vroeg hij weer. 'Dan moeten jullie werkelijk gauw eens naar de taveerne komen. Daar speelt zich het leven af. Dat is een goeie plaats, veel vrienden. Daar is leven. Zullen jullie gauw komen?' We beloofden het. De naam, taveerne van Kampala-Tumpenga, trok me al erg aan.

Nog een paar mannen voegden zich bij ons. Zwarte mannen met gescheurde kleren. Aardige mannen die veel lachten en zo op het eerste

gezicht zonder zorgen schenen. Allemaal informeerden ze wat we hier kwamen doen en waar we vandaan kwamen. En allemaal verklaarden ze onze vrienden te zijn en dat ze blij waren dat we hun medeburgers werden in het district van Kampala-Tumpenga. Het deed Olle en mij goed tegen het einde van deze lange reis, die ons naar een nieuw thuis zou voeren, zulke vriendelijke vrienden te ontmoeten. Maar de tijd vorderde en onze vermoeidheid ook. We moesten verder, we hadden nog twintig mijlen af te leggen. We namen hartelijk afscheid van onze nieuwe bierholvrienden die ons tot de veranda brachten en beloofden hen, weer spoedig terug te zullen komen. Op de veranda werd het weer nat. De regen was nog steeds niet opgehouden, hoewel het niet meer zo hevig regende als daarnet. We holden naar de auto, sprongen erin, ik achter het stuur nu en smeten de deuren dicht. De bliksem flitste door de hemel en verlichtte stromend water, stilstaand water, kletterend water, modder, grote en kleine plassen waar regen kringetjes in spoo, de bar en de winkels aan de andere kant van de weg. Als spookhuizen, helverlichte haveloze gebouwen, met donkere gaten waar de ramen zaten. Midden tussen de kale modder, doordrenkt met water.

TATA-MPANDA, opleidingskamp voor jonge boeren, wees een groot bord een klein hobbelig zijweggetje in. Tot zover klopte alles van wat ze ons verteld hadden. Steeds maar rechtdoor, driehonderd mijl de grote zuidweg over. Kan niet missen, andere wegen zijn er niet. Twintig mijl na het plaatsje Kampala-Tumpenga komt het grote bord en dan moet je linksaf. Doodsimpel, kan niet missen. We hadden het dan ook gevonden.

Ik stopte de landrover voor een golfijzeren afdak op palen waaronder drie caravans een kleine open ruimte omgaven waarin wat stoelen, een tafel, een man en een fles whisky. De man, gedrongen gebouwd en met een enorme kroezige zwarte baard, stond op uit z'n stoel en kwam waggelend op de landrover af. We stapten uit, stijf van het lange zitten en wat duizelig op het einde van de langdurige inspannende rit. Eindelijk. Ik keek verdwaasd om me heen, nog niets van de nieuwe omgeving in me opnemend. Ik was me op dit moment alleen maar heel vaag bewust en liet alles maar op me afkomen.

De man, wiens gezicht in hoofdzaak uit zwarte baard bestond, kwam

op me af. 'Hallo,' begroette hij. 'Jullie zijn zeker degenen die de boel hier komen overnemen, hè? Jullie zijn laat, ik had je al een paar dagen eerder verwacht.' Z'n adem stonk naar drank en hij moest zich aan de motorkap vasthouden om niet om te vallen. Ik maakte hem m'n naam bekend, hij de zijne.

'Aangenaam, Bob o'Trap heet ik. Ik ben een beetje dronken en daar moeten jullie maar niet op letten. Jullie komst duurde te lang om er de hele tijd nuchter voor te blijven. Ga zitten, neem een stoel.'

We namen plaats op comfortabele klapstoeltjes, voorzien van armleuningen en met kussentjes erin. Op een laag tafeltje stond de fles whisky en een glas.

'Jullie zullen wel honger hebben, hè? Of dorst, of allebei?' We knikten. Hij liep een eindje naar buiten het donker in en schreeuwde zo hard hij kon: 'White, kom hier!' Even later kwam er een Afrikaan binnen met een wit jasje aan en een witte muts op.

'White,' sprak Bob, 'deze twee mannen komen mijn plaats innemen. Ze zullen hier wonen.'

'Ja boss', zei White en gaf ons een hand, z'n linker, heel vreemd en er zaten maar een paar vingers aan. Ik vroeg me af of hij z'n andere hand nog wel had. 'Welkom bwana's.'

'White,' zei Bob weer, 'maak wat klaar voor deze mannen. Er ligt vlees in de ijskast. Jullie houden toch wel van vlees, hè? Veel anders heb ik trouwens niet. White maak maar flink wat vlees klaar. En Willen jullie wat drinken? whisky? bier?... bier? White en breng eerst twee biertjes en twee glazen. Sorry dat je nog zo laat moet werken White, maar er komen niet iedere dag nieuwe bwana's aan. Neem als je klaar bent maar een biertje mee naar je hut.'

'Ja boss' en White verdween achter een muurtje, de keuken veronderstelde ik. Hij kwam praktisch gelijk weer terug met bier en glazen. Ik keek naar de manier waarop hij alles vasthield, erg ingewikkeld, want veel vingers had hij niet en wat hij had stond raar verwrongen krom. Ik kon er niet uit wijs worden, maar het gevraagde kwam op tafel en White verdween weer achter het muurtje.

'Op jullie aankomst,' proostte Bob en goot het whiskyglas ergens tussen z'n baard leeg. Ik merkte nu dat ik me nog geen bier had inge-

schonken. Vlug herstelde ik m'n verzuim en leegde daarna m'n glas met de eerste slok gelijk voor de helft. Ha, ik had dorst, dat smaakte. Met de rug van m'n hand veegde ik het schuim van m'n mond.

'Je hebt heel wat dorst hè?' veronderstelde Bob.

Ik had niet gelijk door wat hij zei. Ik was nog te verdoofd door het lange rijden, de aankomst en gelijk daarop bier, dat ik even tijd nodig had om over het gevraagde na te denken. Om tijd te winnen vroeg ik 'wat zeg je?' en nam nog een slok. Flesje voor driekwart leeg.

'Ha, je kunt ermee terecht, zeg. White!' schreeuwde hij naar het muurtje, 'geef ons nog wat bier' en weer tot mij: 'Je had dorst, hè?'

Ik stond op en keek wat er nu eigenlijk aan de andere kant van dat muurtje was. White stond er in een soort keukentje vlees rond te draaien en boven een braadpan op een primus.

'Bijna klaar, bwana, nog een paar minuten. Hier is keuken.'

'Het ruikt goed, White.'

'Is goed bwana, vlees is goed vlees.'

Ik liep weer terug en bekeek de palen waarop het dak rustte, betastte en beklopte ze.

'Zelf gekapt,' merkte Bob op. 'Hardhout, tropisch hardhout. Te hard voor de witte mieren. Te hard voor ze om op te vreten, anders hadden ze er allang niet meer gestaan.'

'Zijn die witte mieren dan zo erg?'

'God man, als je hier zacht hout voor zou gebruiken stortte binnen veertien dagen het hele dak naar beneden. Die beesten die vreten d'r als een zaag doorheen.'

White kwam binnen met borden en bestek en spreidde alles over de tafel uit. 'Eten is klaar bwana's.'

Eerst soep, dat smaakte al goed en toen kwam het vlees. Een groot bord vol sappig gebraden vlees. Het smaakte geweldig, heerlijk mals. Het smolt op je tong. Ik leefde er helemaal van op, Olle ook. We schrokken grote happen met gutsen bier ertussendoor. De liefde van een man gaat door z'n maag bedacht ik, en werd ter plaatse verliefd op Afrika. 'Het smaakt verrekt goed,' bekende ik met volle mond en Olle mompelde ook iets onder het kauwen. Bob zat er glimlachend naast, als iemand waarvoor zo'n maaltijd niets bijzonders is.

‘Dat maak je in Europa niet iedere dag mee, hè? Of je moet je er blauw voor betalen. En hier struikel je gewoon over de antilopen, de een nog malser dan de ander. Als je honger hebt loop je maar een eindje het bos in en het wild loopt je zagezegd tegen de loop van je geweer op. Je hoeft alleen de trekker maar over te halen en je kunt weer een paar dagen vooruit met eten. Je moet alleen niet al te veel schieten, want dan blijft er niets meer over. Ik schiet zo ongeveer één beest in de maand en deel het vlees dan met een stel Afrikanen. Ik de biefstuk en zij de rest. Jagen jullie ook? Hik... sorry, ik heb iets te veel whisky in m’n lijf gegoten. Nee, jagen jullie niet?’

De rest van de maaltijd praatte Bob alleen maar over wild en geweren, terwijl wij ondertussen een flink deel van z’n buit met veel smaak naar binnen werkten. White bracht koffie op een dienblad, een grote kan en drie koppen. ‘Daar word ik weer een beetje nuchter van,’ hoopte Bob. Maar z’n hoop bleek hopeloos. Na vier koppen koffie snel achter elkaar leek het hem toch maar prettiger om naar bed te gaan. Ieder een eigen caravan, er waren er drie. Morgen zou hij ons wel over het kamp vertellen.

De volgende morgen motregende het kleine, miezerige druppeltjes uit een grauwgrijze, met wolken dichtgetrokken hemel. De miezerige druppeltjes vielen maar door en maakten het hele kamp en de omgeving, heel Afrika voor zover ik het bekijken kon, zeiknat. Motregen in Afrika. Ik had gedacht dat hier alleen maar stortregens en wolkbreuken voorkwamen, maar vandaag was het motregen, net als in Nederland, niets bijzonders.

Tegen de middag klaarde het op. We maakten er gelijk gebruik van om het kamp te gaan bekijken. We moesten voortmaken, want Bob wou die avond nog vertrekken, vond ’s nachts rijden prettig. Er bleef dus nog maar weinig tijd over om door hem in onze nieuwe werkomgeving rondgeleid te worden.

Omzichtig liepen we om de vele plassen heen, maar we konden er eigenlijk net zo goed meteen maar middenin stappen. Onze schoenen geheel doorweekt. Grote en kleine donkerrode kleispetters spatten vanaf de hakken achter tegen onze kleding op.

‘Dit is de nederzetting van de staf,’ vertelde Bob. ‘Jullie nieuwe Afrikaanse collega’s. De mensen waarmee jullie moeten gaan samenwerken om boeren van de leerlingen te maken.’

Het zag er wel aardig uit. Een nederzetting vol zoetgekleurde huisjes, lichtblauw, geel groen grijs roze. Alleen het regenseizoen had een, tot zeker een meter hoge laag roodbruine drek tegen de zachtgekleurde muren opgespat. Vele raampjes waren gebroken en bij ieder huisje werd het interieur door smerige donkere gerafelde gordijntjes aan het oog van de buitenstaander onttrokken. Enkele raampjes waren zonder meer met planken of met stukken golfplaat dichtgespijkerd.

Deze mensen moesten wel erg bang voor inkiijk zijn.

‘Inkiijk? Och,’ zei Bob, ‘ze zijn het zo gewend. De bushhutten in de dorpen hebben ook geen vensters. Die bestaan alleen uit blinde muren met een deur erin. Net een hol, van alle kanten beschermd. Binnen is binnen en buiten is buiten. Als ze binnen zitten willen ze niet door vensters het idee krijgen dat ze eigenlijk nog half buiten zijn.’

Hier woonden dan onze collega’s. Er stond er een met z’n handen in de zakken van een keurig opgeperste lichtgrijze broek voor zijn huis. Hij leek veel te netjes tussen al die modder. Wit overhemd had hij ook aan en zelfs een stropdas om, alleen een colbertjasje ontbrak.

‘Morgen,’ zei Bob en vertelde hem dat wij de nieuwe adviseurs voor het opleidingskamp waren. Dat we hem, Bob, kwamen vervangen. We schudden handen en informeerden uitgebreid, zoals hier gebruikelijk was, naar zijn gezondheid. Die was goed. Banda heette hij. We zouden later nog vaak met hem te doen krijgen. Ik vroeg hem of hij het enige staflid was, ‘of zijn er misschien nog meer?’

‘Ik weet niet. Ze zijn naar het bierhol, het is zondag.’

‘En moeten ze daarom naar het bierhol, omdat het zondag is?’

‘Ja, iedereen drinkt op zondag.’

‘En u niet?’

‘Nee.’

‘Dat is heel goed, erg gezond.’

‘Ja. Geef me een sigaret.’

‘Wat zegt u?’

‘Ik wil een sigaret. Ik weet dat je ze bij je hebt. Daar,’ en hij wees

naar m'n borstzak. Daar stond ik even van te kijken, zomaar een sigaret vragen aan iemand waar je nog maar nauwelijks aan bent voorgesteld, en nog niet eens zo beleefd ook. Enfin, ik heb hem er maar één gegeven.

We liepen langs een hevig verwaarloosde citrusboomgaard. Have-loze bomen vol geelgroen blad en met enkele miezerige vruchten eraan. Met veel moeite konden ze nog maar net hun door zware concurrentie aangetaste kronen boven het onkruid omhooghouden.

'Dat is niet veel meer,' vertelde Bob. 'Vorig jaar heb ik het onkruid nog tussen de bomen weggeploegd en toen de sinaasappels nog maar nauwelijks rijp waren werden ze er al door de leerlingen en door de staf vanaf gejat. Ik had er dit seizoen geen zin meer in om voor hun sinaasappelvoorziening te zorgen. Laat ze dat zelf maar doen.' Bob zag het niet zo erg meer met de ontwikkeling van Afrika.

Weer een staflid. Naast een plas en tussen de troep trok hij met beide handen z'n broekspijpen zo hoog mogelijk boven de modder uit. Mister Nkata. Hij vertelde ons erg ingenomen te zijn met het feit dat we bij de ontwikkeling van zijn land kwamen helpen. Dat hij erg blij was dat er nog mensen te vinden waren die zich hiervoor wilden inzetten. Want zijn land had zo veel gestudeerde mensen nodig en zelf hadden ze er nog maar zo weinig. 'Werkelijk heel aardig van u om ons te komen helpen.' Ik zette een verlegen weldoenersglimlach op. Wel een heel verschil met die botte Banda. Maar toch vertrouwde ik hem voor geen cent. Hij deed me veel te overdreven.

Ten slotte kwamen we bij de verblijven van de leerlingen, drie langwerpige, forse gebouwen van in elkaar geschoven betonplaten. De betonnen muren had men eens wit gekalkt, maar ook hier weer had het regenseizoen z'n vale roodbruine moddersporen tot meer dan een meter hoog tegen de muren opgespat. Bomen, onkruid en gras, de hele vegetatie in de directe omgeving van de barakken was met wortel en al uitgeroeid, zodat niets dan een kale moddertroepvlakte de gebouwen omgaf. 'Tegen de slangen,' vertelde Bob. 'Ze zijn erg bang voor slangen.'

We gingen de eerste slaapzaal binnen, iedereen keek op. Allemaal zwarte gezichten met kroes en dikke lippen. Bijna volwassen mannen met voor het grootste gedeelte gescheurde kleren aan. Gele truitjes vol

gaten. Kakihemden, met korte of lange kakibroeken en zware leger-schoenen voor zover ze niet op blote voeten liepen. Alles kampkleding, gratis ter beschikking gesteld door de regering. Langs de muren stonden stalen ledikanten met rozegebloemde matrassen erop, waar op vele plaatsen de kapok al uit hing. Daarop grijze, met stoppen en lappen bijgewerkte dekens. Hun weinige bezittingen lagen half in vergane koffertjes en half over de bedden of over de grond verspreid. De muren waren smerig, voetstappen tegen de witte kalk, alsof ze af en toe met een aanloopje tegen de muur op liepen. Zeker een derde gedeelte van de ramen was kapot en de vloer van onbedekt grijs beton leek op sommige plaatsen wel opgebroken. Vele, erg veel stevige, bijna volwassen mannen verspreid over halfvergane bedden in een haveloze barak. Genoeg te ontwikkelen, maar ik stond er toch wel even raar tegenaan te kijken. Aardige zwarte leerlingetjes had ik me voorgesteld, van zo'n jaar of twaalf, met donzig kroes en glinsterende gitzwarte oogjes. Maar dit?

Daar stonden we dan, nog steeds in de deuropening, drie welvarende blanken in luxueuze kleding zonder gaten. Ik kreeg de indruk dat Bob zich hier niet zo best op z'n gemak voelde. Hij aarzelde met naar binnen gaan en bleef maar in de deuropening staan treuzelen.

'Waar wacht je eigenlijk op?' vroeg Olle. 'Gaan we niet naar binnen?'

'Jawel, jawel,' zei Bob. 'Ik wil alleen maar even denken over wat ik zeggen moet. Ze zijn nog maar net aangekomen. Ik zie ze nu ook pas voor de eerste keer.'

'Dan wordt het hoog tijd dat je wat bedenkt. Hoe langer je in de deuropening blijft staan, hoe langer je voor gek staat. Laat mij maar even door.' En Olle liep heel zelfverzekerd recht op de onbekenden af. 'Hallo jongens, hoe is het, goed?' Hij liep tussen de rijen bevolkte bedden door, Bob en ik achter hem aan. 'Wij zijn hier de nieuwe landbouwadviseurs.' Hij noemde z'n eigen naam en de mijne. 'We zijn hier ook nieuw, net als jullie, pas aangekomen. Dit hier,' en hij wees op Bob, 'is een ouwe adviseur. Die zullen jullie na vandaag niet meer zien. Die gaat weg, gaat adviseren in Europa.'

De gezichten begonnen nu vriendelijk te glimlachen en enkelen bekenden dat ze het heel prettig vonden ons te ontmoeten. Ze begonnen

wat door elkaar te mompelen, keken van ons naar elkaar en weer naar ons en grinnikten. Ik liep naar een groepje toe dat op een van de bedden monopoly zat te spelen en vroeg ze wat. Ze glimlachten vriendelijk, maar gaven geen antwoord. 'Misschien spreken ze nog niet zo goed Engels,' veronderstelde Bob. Dat verklaarde het. Ik glimlachte vriendelijk terug, maar vond het een beetje lullig om vriendelijk glimlachend, zonder verder iets te zeggen, weer weg te lopen. Ik knikte in de richting van hun monopolyspel. 'Kapitalistisch spel.' Dat verstonden ze, kapitalistisch. Ze werden er helemaal enthousiast van.

'Ja,' zei een forse jongen met lippen nog dikker dan die van de rest. 'Ik grote kapitalist, grote auto, brrrummm brrrummm,' bibberde hij met z'n dikke lippen, spuug alle kanten uit, en hij draaide met z'n grove handen aan een denkbeeldig stuur.

Dat vonden de anderen grappig. Ze lagen zowat krom van het lachen en keken naar ons om te zien wat wij er wel van vonden. Nou, ik vond het wel leuk. Ik lachte hartelijk mee. 'Lijkt precies,' zei ik, pakte een stapeltje bankbiljetten en stopte het in z'n uitgescheurde overhemdborstzak. Hij liet z'n stuur los, keek naar de bankbiljetten in z'n zak en glimlachte breed. De anderen gierden het nu uit en rolden over hun bedden van plezier.

'Ga je ons lesgeven?' vroeg er een.

'Dat is wel de bedoeling. Hebben jullie al lessen gehad?'

'Nee sir, thank you.'

'Wat doen jullie dan zo de hele dag?'

'Ik weet niet.'

'Mango's eten,' vertelde een ander en dat vond iedereen weer leuk.

'Mango's zijn vruchten die hier groeien,' verklaarde Bob, maar dat wist ik allang. Dat wist ik al voordat ik naar de tropen kwam.

Bij de eerste aanblik vanuit de deuropening in de slaapbarak had ik nog een beetje aan m'n eigen capaciteiten als ontwikkelaar getwijfeld. Maar nu zag ik alles flink rooskleurig in. Olle was zelfs nog enthousiaster, die zag zichzelf al in enkele maanden gediplomeerde jonge boeren van de leerlingen maken. Bob probeerde ons enthousiasme nog te temperen, maar zonder succes.

‘Het lijkt allemaal veel mooier dan het is. Je zult het nog wel meemaken. De moeilijkheden kunnen bij wijze van spreken morgen al beginnen. Het zal wel weer net zo gaan als met de vorige lichting, dezelfde puinhoop worden. Erg verlegen en beleefd in het begin, totdat ze het hele kamp beginnen te terroriseren. Ik zal je vertellen dat er hier in het kamp mensen zullen zijn die alles wat je met veel moeite hebt opgebouwd, zonder de minste wroeging weer helemaal afbreken. En daar begin je niets tegen. Je zult het nog wel meemaken. Omdat ze je nog niet kennen kijken ze nog tegen je op.’

‘Dan moet je zorgen dat ze tegen je op blijven kijken,’ vond Olle, maar Bob zei weer dat het allemaal niet zo eenvoudig was. ‘Je ziet maar wat je ervan maakt. Ik zou jullie alleen aanraden goed rekening te houden met alles wat ik je verteld heb.’ En dat beloofden we te zullen doen. ‘Nou, dan vertrek ik nu maar. Ik wens jullie het allerbeste en veel succes.’

Hij stapte in z’n landrover en stoof over de weg, weg van het kamp waarin hij zijn missie als mislukt beschouwde. Hij stoof door plassen waarvan het water metershoog boven z’n wagen uit opspatte, een bocht door en verdwenen. Olle en ik keken elkaar aan en glimlachten zelfverzekerd. Het kamp was voor ons.

De volgende morgen, maandagmorgen in januari, was het stralend mooi weer. Een diepblauwe lucht met een paar onschuldige witte wolkes die er zorgeloos in rondzwierven. Onder de felle zon lag de bush te drogen van de vele regens van vorige dagen. De klapstoelen hadden we buiten gezet en we lagen in ons witgekleurde Europese wintervel zo gauw mogelijk zo bruin mogelijk te worden.

Voor ons strekte zich een brede, glooiende grasvlakte uit, een *dambo*, omzoomd met bush waar hier en daar spitse heuvels, los of in ketens, uit omhoogrezen. Bob had wel de mooiste plaats van het kamp uitgezocht om er z’n bivak op te slaan.

God, wat was het heet! Ik zweette van alle kanten en m’n rug plakte achter tegen de stoelleuning aan. Langzaam voelde ik m’n bewustzijn zwaar en loom wegzakken in een poel van overweldigende warmte en zweet, en kreeg overal kriebel uit onmacht te ontvluchten. Ik ont-

vluchtte toch, dan maar minder gauw bruin. Er waren trouwens nog maar weinig mensen in Afrika die er het mooie van inzagen. Ik kreeg zin in koffie.

'White?'

'Boss?'

'Is de koffie al klaar, White?'

'Nog een paar minuten, boss.'

Gisteren noemde hij ons bwana en nu Bob vertrokken is zijn we boss. Het zou wel zo iets zijn als het verschil tussen meneer en baas.

Er kwam een Afrikaan aangefietst. Een wat oudere man met een prettig gezicht en een borstelsnor, die aan de zijkantten tot ver onder zijn mond uitkwam. Hij droeg een rood versleten vest dat stonk naar minstens een maand gedragen in transpireerderig zomerweer. Hij stapte van z'n fiets en zocht en vond een boom om hem tegenaan te zetten.

'Goedemorgen, thank you, thank you.' Hij stak gelijk van wal met te verklaren dat hij in het kamp de belangrijkste man voor de landbouw was. Het belangrijkste van het kamp was de landbouw, dus dan konden we wel nagaan wat voor een belangrijk man we nu voor ons hadden.

'Ga zitten.' We pakten er nog een klapstoel bij. 'Koffie?'

'Nee, thank you. Ik kom om over het kamp te praten.' Hij keek naar de grond en leek even na te denken. 'Morgen willen we met lesgeven beginnen, maar we hebben te veel moeilijkheden. We hebben geen eigen mensen voor de vakken mechanisatie en veeteelt. Zou u die kunnen nemen?'

'Met alle plezier. Hoeveel uur is dat in de week?'

'Eens kijken, we hebben de leerlingen ingedeeld in drie klassen: A, B en C... Dat is dus... Vijf lessen.'

'Drie klassen vijf lessen? Dat is dus vijftien uur.'

'Nee, vijf lessen.'

'Hè? Hoe kan dat?'

Hij keek op zijn papier hoe dat kon en na een tijdje gestudeerd te hebben: 'Twee klassen tweemaal en één klas eenmaal, samen vijf lessen.' En daar viel niets aan te veranderen, zo stond het op het rooster.

Toen hij erover nadacht vond hij het eigenlijk ook wel een beetje raar. Maar ja, zo stond het op het rooster.

‘Vijf lessen per week, dat is vijf uur. Da’s niet te veel.’

‘Nee, vijf lessen is meer uur. Elke les duurt vier uur, staat op het rooster.’ En daar was ook niets aan te veranderen.

‘En wie heeft dat rooster gemaakt?’

‘Het hoofdkwartier, daar heeft iemand het gemaakt.’

We spraken af dat Olle de mechanisatie zou nemen en ik de veeteelt.

Eigenlijk wist ik niets van veeteelt af, vooral niet van tropische veeteelt. Maar met een goed boekje erbij zou het me wel lukken, dacht ik. ‘En boeken, heeft u een boek waaruit we ze les kunnen geven? O nee? Maar zo veel weet ik niet van veeteelt af. Ik zou niet weten wat ik ze zo uit m’n blote hoofd over vee zou moeten vertellen.’

‘Maar u heeft toch lang op school gezeten, dan moet u het toch weten? Onze eigen leraren, en ook ikzelf, hebben alleen maar een cursus van een paar maanden gehad en we moeten ook zonder boek lesgeven.’

‘Wat? Alleen een cursus van een paar maanden en dan lesgeven?’

‘Ja, de basis van landbouw is niet zo moeilijk. Voor mijn vak, algemene landbouw, heb ik schema’s waarin alles staat over zaaitijd, bemesting en oogst, en dat voor alle gewassen. Die schema’s ga ik ze leren.’

‘O, en heeft u ook zulke schema’s voor veeteelt?’

‘Nee, daarom had ik gedacht dat u die vakken maar moest nemen.’

‘White, wat is er eigenlijk met je handen gebeurd? Hoe kwam dat?’

‘Dat boss? Mijn moeder, zij was te veel slecht.’ Hij schudde z’n hoofd en streek met z’n misvormde halve vingertjes over z’n kin. ‘Hier boss, kijk!’ Hij liet ons z’n handen zien. ‘Zo was m’n moeder.’

We zagen drie kromgetrokken vingers en een stompje. ‘Toen ik klein was, boss, toen kon ik niet lopen. Toen kroop ik,’ en hij deed het voor. ‘En toen? Daar was het vuur.’ Hij wees ergens in de verte. ‘Ik wist niet wat vuur was. Ik kroop erin, met m’n handen. M’n moeder zij was te veel slechte moeder. Ze zorgde niet goed voor me. Niet dokter, niet verpleegster, niets. Wel medicijnman, maar dat man? Hij was niet goed. Overal zweren en pijn en niet bewegen. Toen kon ik ze weer bewegen, toen waren de zweren over. Nu dit, dit zijn m’n handen.’

Je zou verwachten dat een man met zulke handen geen hulp in de huishouding kon zijn, maar White pakte er alles mee vast, pannen, borden, messen en vorken, hij kon roeren, wassen, strijken, alles en allemaal met die misvormde incomplete kromgetrokken vingertjes.

HOOFDSTUK 2

DE EERSTE LESSEN

HET WAS NOG VOOR ACHT UUR en m'n leerlingen waren er nog niet. Voor in de klas stond op een stapel met maïs gevulde jutezakken, een schoolbord. De vloer rond het bord lag bezaaid met fijngetrapt krijt. Krijtjes, groot genoeg om mee op het bord te kunnen schrijven, kon ik er echter niet tussen ontdekken. De zon stond loodrecht boven de golf-ijzeren dakplaten en maakte het lokaal eronder behoorlijk heet. Af en toe knapte er een dakplaat door de uitzetting en dan trilden ze met z'n alle na. Het meubilair bood een treurige aanblik. Drie tweepersoons-schoolbanken, met stalen frame en houten schrijf- en zitvlak, waarvan de meeste planken loszaten vanwege ontbrekende moeren. Vier afgebladderde stalen keukenstoelen, waarvan een met nog slechts drie poten. En een houten plank met pootjes eronder, dat was alles.

Acht uur. Er werd geklopt. Knap zei het dak en trilde. 'Binnen!' Een klein jongetje op kolossale legerschoenen zonder veters kwam naar binnen gesloft, een pakketje boeken onder z'n arm geklemd en een ballpoint tussen z'n kroes gestoken. 'Morgen, sir.' Recht op een van de banken af, alsof hij al jaren klaslokalen binnenkwam om les te krijgen. Eén voor één druppelden de leerlingen nu door een glimmend blauwgeverfde deur naar binnen. Het werd een heel geharrewar in de klas. Iedereen wilde een plaats hebben en plaatsen waren er niet veel. Ik dacht dat er wel jongens op de grond zouden gaan zitten, maar mis. Na vijf minuten, over de twintig jongens, had iedereen een plaats gevonden en niemand zat op de grond. In de tweepersoonsschoolbanken, klein formaat, puilden er elk drie uit. De plank met poten eronder bood plaats aan vijf leerlingen. De buitenste twee zaten maar met elk één bil. Op de keukenstoelen zaten ze met z'n tweeën en de stoel met maar drie poten was ook bezet.

Er werd geklopt, weer kwam er een binnen.

'Waarom ben je zo laat?'

'Boeken vergeten, sir.'

Het was een lange slungel, met uit z'n krachten gegroeide sprietige

ledematen, schoteltjeslippen en erg ver uitpuilende ogen. 'Mag ik ze gaan halen?'

'Goed, ga ze maar halen.' Ik wist niet waarvoor hij ze nodig zou hebben. Boeken over veeteelt konden het in ieder geval niet zijn. Maar ik was de beroerdste niet, en als hij dat nou graag wou. 'En neem gelijk krijgt mee terug!' Waarvandaan wist ik niet, maar misschien wist hij het. 'Hollen!' Hij struikelde over zijn lange stelten de deur uit. Het leek wel of ze in de knoop zaten. Op de drempel zwikte hij door, krabbelde weer overeind en zette het op een lopen. Knap zei het dak en trilde.

Ik voelde me onzeker: lesgeven zonder boek en zonder kennis en dat vier uur lang. Ik kon nog wel even wachten tot hij met het krijgt terug was. Ik ging uit het raam staan kijken, nadenken over wat ik ze zou gaan vertellen. M'n leerlingen begonnen wat onder elkaar te mompelen en onrustig te schuifelen. Het viel blijkbaar een beetje tegen met z'n allen op een stoel of in een bank. Maar dat moesten ze toch eigenlijk laten. De eerste les moest je streng optreden, had ik eens van een Hollandse meester gehoord. Je moest ze goed laten blijken wie de baas is.

'Héééj. Ik wil het hier rustig hebben in de klas. Gedraag je!'

Dat hielp. Ze vielen zowat uit stoelen en banken van de schrik. De bezitter van de stoel met de drie poten viel letterlijk. Z'n stalen stoel kwam met een schelle kletter tegen het beton. Met een diep ongelukkig gezicht krabbelde hij overeind. Ik glimlachte toen ik het zag, en ik was de enige, want de rest dorst niet. Jongens van tegen de twintig.

Lange slungel met de schoteltjeslippen en de uitpuilende ogen kwam weer binnen. Hij hijgde geweldig.

'Kloppen voor je binnenkomt! Waar zijn je boeken?'

'Vergeten sir,' fluisterde hij. 'Thank you, sir.'

'Ga zitten! En voortaan precies op tijd in de les. Begrepen?'

Zo, nu had ik wel genoeg indruk gemaakt. Nu werd het tijd om een aardige meester te worden. Een aardige meester, die goed discipline kon houden, dat leek me het beste wat je voor de klas kon hebben.

Ik begon te vertellen over Holland, over mensen en steden, over auto's, dik rondgegeten zwartbont vee en de Zuiderzeewerken. Meer dan een uur lang. Ik dacht niet dat ze alles begrepen, maar ze zaten

ademloos te luisteren. Ik vertelde ze ook dat ik alles bij elkaar wel zo'n vijftien jaar op school had gezeten, hetgeen ze uitroepen van bewondering deed slaken. 'Vijftien jaar?' 'Ja, vijftien jaar.' Ze schudden ongelovig hun hoofden. Vijftien jaar, dan moest je alles wel weten. 'Ja, echt vijftien jaar. Ik weet dan ook alles, landbouw, tuinbouw, veeteelt en nog veel meer.' Knap zei het dak en trilde.

Ze keken me aan in intense bewondering en begonnen een beetje te lachen. Vijftien jaar, zeiden ze tegen elkaar. En al die kennis was hier gekomen om van hen boeren te maken, niet te geloven. Dat moest wel wat worden.

Om tien uur gaf ik pauze. Alle jongens het lokaal uit en ik was weer even alleen tussen het verweerde meubilair, dat nu bezaaid lag met boeken en schriften. De vloer, aan het begin van de les, op het vertrapte krijgt na, netjes geveegd lag vol zand en opgedroogde klei van onder de lompe legerschoenen vandaan. Wat kon ik ze de volgende twee uur nog vertellen? Was er nog meer in Holland? Uitgaan, meisjes? Zouden ze misschien wel leuk vinden, maar dat kon niet, was niet opvoedend genoeg volgens de gangbare moraal.

Na vijf minuten kwam het hele gezelschap alweer binnen. Nederlandse leerlingen rekten de pauzes zo lang ze konden, maar deze niet. Geweldig ijverig, té ijverig. Iedereen zat, ik moest weer beginnen.

'Heeft iemand misschien nog wat te vragen? Over Holland of zo.'

Ik wachtte, zij ook. Het dak knapte en trilde, daarna was het heel stil. Er verloor er een z'n schoen onder de bank. Hij keek onder het schrijfbled door en stapte z'n schoen weer binnen.

Toen dat gebeurd was en hij weer rechtop zat, keek hij me heel schuldig aan.

'Bent u getrouwd?'

Há, een vraag. 'Nee ik ben niet getrouwd. Volgende vraag.'

'Heeft u een vriendin?'

Wat een rotvragen. Zou je in Nederland niet in je hoofd halen om zulke dingen aan je meester te vragen. 'Nee. Hebben jullie vragen over Holland? Ik wil vragen over Holland.' Ja, daar was een vraag.

'Kunt u ook een zwarte vriendin nemen?'

Verdorie, wat een zeikers. 'Ja, die vind ik geweldig aantrekkelijk.'

Een heleboel hard gelach. 'Maar ik wil vragen over Holland.'

'Is het te veel koud in Holland?' Eindelijk een goeie vraag.

'Ja, soms is het er zelfs zo koud dat er sneeuw valt. Weten jullie wat sneeuw is?' En ik ze uitleggen wat sneeuw is. Volgende vraag.

Lange slungel met de schoteltjeslippen en de uitpuilende ogen. 'Zijn alle meisjes in Holland wit?'

'Ja, de meeste meisjes zijn wit.'

'Als ik naar Holland ga, kan ik dan een witte vrouw nemen?'

'Als ze je aardig vinden, natuurlijk.' Heel hard gelach.

'En de mannen worden die niet jaloers? Gaan die me niet slaan?'

Dat vragen stellen was dus niets. Ik had er geen zin meer in.

Ik gaf nog zo goed mogelijk antwoord op de laatste vraag en beantwoordde geen nieuwe meer.

Ik tekende een koe op het bord. Ze lachten zich rot en klapten in hun handen van plezier. M'n koe was toch echt wel goed. Ik snapte niet wat ze er zo grappig aan vonden. Maar later, een paar lessen verder, bleek dat ze alles, wat je ook maar op het bord tekende, geweldig leuk vonden. Ik verklapte ze alle onderdelen, ogen oren neus mond poten staart horens uier. Ik ging iets opzij staan en zag er nog een paar, rug buik spenen. Ik tekende een grote ronde maag in m'n koe en zette het krijt bij z'n bek. 'Hier gaat het voer erin. Wie weet wat een koe eet?'

'Gras.'

'Wat nog meer?'

'Kool.'

'Nee.'

'Ik heb een keer een koe kool zien eten.'

Die zak had een keer een koe in een groentetuin zien staan. Logisch, dan vreet hij alles op wat hij maar te pakken kan krijgen. 'Kool kun je beter op de markt verkopen. Zonde om aan een koe te voeren. Een boer die z'n koeien kool voert is stom.' En dat was voldoende, want stom wou niemand zijn. 'Kool aan een koe voeren is stom!' herhaalde ik dan ook nog een keer. Ze begrepen het, want aan het eind van de les vroeg ik nog: 'Wat voer je nooit aan een koe?' 'Kool!' riepen ze in koor. Ik had ze dus al wat geleerd. Knap zei het dak en trilde.

Ik vertelde ze dat het voer vanuit de mond naar de maag ging. Gaf

de weg met een krijtstreep aan en iedereen lette geweldig goed op. In de maag veranderde het. En dat deel van het voer dat ze niet voor hun lichaam konden gebruiken kwam er onder de staart weer uit. Flats flats tekende ik op het bord. Onder de staart kwam het er weer uit en daar lag het. Allemaal op het bord en de damp sloeg ervan af. Een dampende kletterige koeienvlaai. Fel realistisch getekend met bruin, want lange slungel met de schoteltjeslippen en de uitpuilende ogen had verschillende kleuren krijt meegenomen.

De leerlingen lachten wel, maar begrepen die slappe stront niet zo goed. Later zou ik erachter komen dat tropische koeien stevige, grote ronde gebroken keutels schijten, net als de exotische runderen in Artis. 'Dat is mest,' vertelde ik ze. 'Koeienmest. En waar kun je dat voor gebruiken?' Niemand die het wist. 'Nou, wat doe je met mest?' Die jongens die moesten boer worden. Ze keken me allemaal vol verwachting aan. Wat zou je nou met mest doen? 'Mest gooi je op het land of in de groentetuin om de grond vruchtbaar te maken.' Vruchtbaar begrepen ze niet. 'Wanneer je kool verbouwt in een normale grond.'

Ik veegde de koe uit en tekende een klein koolplantje in normale grond. 'Hier, dit is kool, het groeit.' Iedereen keek naar m'n hand die, op een denkbeeldige kool gelegd, vanaf de grond langzaam naar boven kwam, de kool groeide. 'En hier is een ander stuk grond en daar stop je koemest in.' Met bruin krijt stopte ik de nog steeds slappe stront in de normale grond. 'Deze grond is nu vruchtbaar. Als je in deze grond kool plant dan wordt hij veel groter.' Ik tekende en werkelijk de kool was een stuk groter. 'Komt door de koeienmest. Die maakt de grond vruchtbaar, zodat het gewas groter wordt en je meer opbrengst krijgt.'

Er kwam een vraag. De jongen ging netjes rechtop in z'n bank staan, hetgeen nogal moeilijk was, hij zat in het midden. De twee anderen schoof hij er zowat de bank bij uit.

'Sir? Een koe mag toch geen kool eten, dat is stom?!'

Wat moest je daar nu mee? Zou ik het nog een keer uitleggen? Nee. 'Kan een van jullie hem misschien uitleggen hoe dom deze vraag is?' Nou, dat konden ze. Ze begonnen met z'n allen in hun inlandse talen tegen de vraagsteller te schreeuwen. Hij werd er zenuwachtig van en keek verward alle kanten op.

'Ho!' bulderde ik, 'niet allemaal tegelijk. Jij daar,' vroeg ik een jongen met een intelligente kop. 'Kun jij het hem uitleggen?'

'Ja sir.' En in rap inlands werd de vraag beantwoord.

'Begrijp je het nu?'

'Ja sir, thank you sir.'

Ik kreeg ineens een helder idee. 'Jullie hebben allemaal wel maïs- of cassavetuinen in je dorp.' Dat hadden ze. 'Wanneer je een tuin begint, alle bomen gekapt zijn en op grote hopen liggen, wat doe je dan?'

'Branden sir.'

'Juist! En dan komt er as in de grond. Wanneer je niet zou branden en er geen as in de grond komt, zullen er dan grote kolven aan de maïs komen?'

'Nee sir, dan hebben de mensen te weinig eten. Te veel honger.' 'Goed, dat is het. Met de as van de verbrande bomen maak je de grond vruchtbaar. Meer kolven aan de maïs en meer knollen aan de cassave. En koemest is nog beter, maakt de grond nog meer vruchtbaar.'

Ik vertelde ze hoe nuttig koeien wel waren. Je stopte er voer in, kon er vlees vanaf halen en er kwam melk uit, en mest natuurlijk. Ik tekende koeien op het bord, herhaalde, tekende weer kool, veegde het uit, tekende weer een koe, flats flats, realistische bruine stront, weer kool, stront in de normale grond, vruchtbaar, en moet je die kool zien groeien? Aan het einde van de les liet ik het ze zelf herhalen. En ze herhaalden het. Ze begrepen mijn les. Ik had ze al wat geleerd: geen kool aan een koe voeren, mest maakt de grond vruchtbaar en ze wisten wat vruchtbaar betekende. Ik voelde me geweldig als meester. Ik had ze de eerste les al heel wat geleerd. Ik had ze al zowat alles geleerd van wat ik zelf van koeien af wist. De volgende les zouden we wel weer zien. Ik keek op m'n horloge. Tien over twaalf, dik over tijd, m'n les was uitgelopen. Daar zouden m'n Afrikaanse collega's wel van opkijken, misschien zelfs wel jaloers op zijn. Die mister Hartog, die geeft ze veel te leren, die heeft niet eens genoeg aan lessen van vier uur, die laat z'n lessen uitlopen tot tien over twaalf.

'Jullie kunnen gaan. Het is al tien over twaalf,' zei ik trots.

Met een heerlijke maaltijd achter de kiezen zat ik in een klapstoel, genoot van alles om me heen en had er mooi weer bij. White bracht thee. Het uitzicht was prachtig, de kok geweldig. Ik vond het heerlijk om in Afrika te zijn en vond alle Afrikanen aardig.

Om m'n veeteeltlessen zo aanschouwelijk mogelijk te maken kon ik beschikken over natuurlijk lesmateriaal: een kudde van veertig runderen, een schuurtje waarin de spullen voor de verzorging van het vee lagen opgeslagen, en twee arbeiders om de boel te onderhouden.

Twee dagen had het al niet geregend. Op m'n klompen klostte ik over de reeds opdrogende hard geworden tropische klei. Langs de hutten van de coöperatieleden, leerlingen van de vorige lichting die tezamen een landbouwcoöperatie hadden gevormd op het terrein van het kamp. De leden en hun vrouwen zagen er vrolijk en onbezorgd uit. Voor hun optreksels van klei zaten ze te wachten op het rijpen van de oogst. Bossen spelende kinderen renden om de hutten heen. De coöperatieleden bezaten vruchtbare vrouwen. Vruchtbaar, een woord dat ik m'n leerlingen had geleerd. De kinderen zwaaiden met veel mollige zwarte armpjes door de lucht en riepen zo hard ze konden: 'bai bai, bwana!' Ik stak m'n hand op en riep bai bai terug. De coöperatieleden lachten. Hun vrouwen lachten ook, hielden op met het huishoudelijke werk waarmee ze bezig waren, of niet mee bezig waren en keken naar de langskomende blanke meester. Blanke meester in Afrika, op klompen en tussen de vriendelijke primitieve bevolking. Ik hield stil voor een hut waar een groepje mannen bij elkaar zat. 'Mooi weer vandaag.'

'Mooi weer, bwana. Ik denk dat dit seizoen te veel droog blijft. Niet genoeg regen.' En we keken in de lucht en zochten naar regenwolkjes, maar vonden er geen.

Samen met Sjisufu, de man die me die lange lessen had aange-smeerd, stond ik voor het veeteeltschuurtje voor de gereedschappen en materialen. Sjisufu ontsloot het slot, duwde tegen de deur die dacht zoek maar een andere ingang, gaf er een verschrikkelijke hengst tegen en hield bijna de gehele deur, die nog natrilde, in z'n handen. 'Hij klemt een beetje,' verklaarde hij. We gingen naar binnen. Gelijk schoten er een paar ratten onder een rol prikkeldraad. Zelf zou ik een andere

plaats hebben uitgezocht, die beesten stelden toch niet veel eisen. Het was nogal donker binnen. Al het licht moest door een klein raampje komen, dat dan nog op halve capaciteit werkte door het vele stoffige spinrag waarmee het overtrokken was. Toen ik aan het halfduister gewend was zag ik de gereedschappen en de materialen. Wat een troep en alles lag door elkaar. Hier een rol prikkeldraad, daar een rol prikkeldraad en alles onder het spinrag waar stof en houtvezeltjes in vastkleefden. Schoppen, rieken, hooivorken, stukken geroest ijzer, stukken strokarton van kapotte dozen, zakken veevoer waar de ratten uit vreten, met gaten waardoor het voer op de grond stroomde, en een pomp. Een grote groene handpomp, om het vee mee tegen ongedierte, teken, te spuiten. En die pomp die zag er nog wel goed uit. Misschien nog vrij nieuw, of misschien het enige dat onderhouden werd, omdat het het kostbaarste was van alle gereedschappen en materialen die door het veel te krappe veeteeltschuurtje rondslingerden.

‘Het is nogal rommelig,’ vertelde Sjisufu. ‘Er is de laatste tijd niet veel aan gedaan. U moet het maar opruimen.’ Thank you.

Met z’n tweeën trokken we de deur weer dicht, die vanonder tegen de kapotte betonvloer schuurde. Sjisufu sloot hem na veel moeite weer af en gaf mij de sleutel. ‘Bewaart u die maar, u zult hem wel nodig hebben.’ ‘Thank you.’

De wei bestond uit een enorm met prikkeldraad omheind stuk bush van honderden hectaren groot. Mijn arbeiders waren bezig de met één bijlslag te vellen jonge boompjes ertussenuit te kappen om het gras meer licht en kans te geven. Toen ze me van verre al aan zagen komen hielden ze op met kappen en keken, op de steel van hun bijl geleund, mijn richting uit tot ik bij ze was. Mozes en Jozef waren hun namen. Ze droegen knap versleten kleren vol zoetweeïg zweet en van vuil stijf aan elkaar geplakte kroeskrulletjes piekten van alle kanten uit hun hoofd. Maar ja, hoe zou ik er zelf bij lopen als ik niets anders had om aan te trekken wanneer ik m’n enige paar kleren wilde wassen?

‘Waar is het vee?’

‘Daar,’ wees Mozes. Ik zag alleen maar bush. ‘Zal ik ze hier brengen?’

‘Nee, we kunnen er net zo goed naartoe lopen.’

Ze lieten mij vooroplopen. Een beleefde Afrikaanse gewoonte, je

meerdere voorop laten lopen. Maar ik vond het toch niet zo praktisch. Mozes wees wel steeds welke kant ik op moest, maar tussen al die bomen in m'n uitzicht wist ik niet goed richting te houden. 'Meer daar, bwana.'

'Jullie spreken goed Engels, hè. Waar heb je dat geleerd?'

'Thank you, bwana.' Ze spraken toch niet zo goed Engels.

'Engels, jullie spreken Engels! Op school geleerd?'

'Ja school, bwana. Mij klas vijf avondschool. Hij Jozef niet.'

We kwamen bij het vee. Kleurige runderen in allerlei kleuren en met grote lange horens. Enkele met een bult in de nek en een hanglel onder de keel, van bek tot voorpoten.

'Ossen, hè? Gecastreerd,' zag ik met een kennersoog. Grote vette ossen, met kleine onvolgroeide roze zakjes tussen de achterpoten.

'Die is koe, bwana.'

Ja dat zag ik, vier opgedroogde zwarte speentjes. 'Hoe oud is die?' Ze zag er erg schonkig uitgezaakt uit.

'Veertien jaar please, denk ik.' Die leefde dus al veel te lang, zoveel wist ik er wel van. Niet zo goed als lesmateriaal, geen goed voorbeeld voor de leerlingen zo'n veel te laat geslachte koe.

'Waarom is die koe niet eerder geslacht? Hij is al veel te oud.'

'Ja bwana, thank you.' Hij begreep het niet.

'Te oud die koe!'

'Te veel please bwana.' Laat maar. 'En die daar is vrouwelijk kalf.' Hij wees op een fors dier met kleine horentjes en lange zwarte oogwimpers.

'Kalf? Het beest is al groter dan z'n moeder. En is er ook een stier?'

'Ja bwana.'

'Stier! Is er geen stier bij? Zijn het verder allemaal ossen?'

'Die daar.' Hij keek om wat vee heen. Die daar zijn werkossen.'

'O ja. Maar is er geen stier bij? Stier!'

'Stier? Nee bwana.'

'Kunnen we niet ergens een stier lenen?' Ik wilde meteen met het vee aan het fokken, lesmateriaal uitbreiden.

'De vader van Jozef heeft stieren.'

'Ja? Mooie stieren, groot en vet?'

'Ja bwana, te veel groot en te veel vet, please.'

‘Mooi, dan lenen we er een van hem, dan kan het kalf gedekt worden.’

‘Nee bwana,’ en hij schudde ongelovig z’n hoofd. ‘Kalf is nog jong.’

‘Maar dat kalf is al groter dan z’n moeder.’

‘Nee bwana, kalf is nog jong. Koe is goed, maar kalf is erg jong.’

Zou dat zo zijn? Nee, onzin. ‘Onzin, dat kalf is oud genoeg.’

‘Nee bwana. Kalf is nog jong. Komt niet goed te veel zwak kalf van.’ Eigenwijze zak, z’n baas tegenspreken. ‘Wat dacht je, dat ik niet zou weten of dat kalf oud genoeg is?’

‘Ja bwana. Ik weet dat u weet, maar kalf is nog jong, please.’

Erg beleefd. Ze lopen netjes achter je aan, ja bwana, thank you bwana en please als er niets te pleasen is, maar ondertussen spreken ze je rustig tegen. ‘Ik ben hier degene die veeteeltlessen geeft en ik zeg je dat dat beest oud genoeg is, begrepen! Daar komt best een goed kalf van. Hij is al groter dan z’n moeder. Hij is al oud genoeg om gedekt te worden. Oud genoeg! Begrepen?’

‘Ja bwana. Thank you, bwana.’ En dat was dat.

Er begon een os te schijten en nu viel me voor het eerst op dat ze grote gebroken ronde keutels poepten. Eerst dacht ik dat hij ziek was, last van verstopping of zo. Hij had ook een erg ronde buik. Maar toen een tweede os dezelfde stront vertoonde had ik al gauw door dat het zo hoorde. Ik vond het een hele ontdekking en vertelde het meteen aan m’n arbeiders die leergierig luisterden. ‘In Holland heeft het vee dunne stront, net bruingroene gelatinepudding die nog niet helemaal stijf is. Dat gaat van klats klats klats... klats... klats. Maar hier, dit vee? Grote keutels en stevig, kijk maar.’ Ze keken. ‘Gaat van pffffff... plop plop plop plop.’

Ze begrepen het niet. Dat was te veel Engels voor hun paar jaar lagere school. Maar ze lachten beleefd en zeiden: ‘Ja, please bwana, thank you.’

M’n tweede les met de A-klas voor me, klas met de minste opleiding, dat was erg. Ik vertelde weer over Nederland. Niemand die wat zei of vroeg, ze zaten me maar aan te kijken en te luisteren, naar ik dacht. Toen ik na twee uur praten uitverteld was wilde ik ze weg hebben.

'Break!' zei ik. Iedereen bleef zitten. 'Break, jullie mogen tien minuten naar buiten toe.' Niets. 'Jullie mogen naar buiten, tien minuten lang.' Ik wees door het raam. 'Naar buiten.' Ze keken me allemaal stomverbaasd aan. Ik liep naar de blauwgeverfde deur en hield die uitnodigend open. 'Break, ga naar buiten.' Iedereen bleef zitten. Ik klapte in m'n handen. 'Break out, out, everybody out.' Ik plukte de eerste de beste leerling bij z'n arm de bank uit en zette hem buiten de deur. Hij keek me niet-begrijpend aan en sprak wat in het inlands. De volgende en de volgende en ik zwaaide met m'n armen en eindelijk begrepen ze het. Ze stonden op en liepen naar buiten. Ze wilden hun boeken meenemen. 'Laat die maar hier', en ik pakte ze stuk voor stuk hun boeken af en legde die op stoelen en banken. Ze keken naar hun boeken en naar mij en vroegen wat in de een of andere primitieve taal. 'Niets mee te maken, break out, out.' En ik zwaaide met m'n armen en veegde ze naar buiten. 'Over tien minuten moeten jullie terug zijn.' Ik wees op m'n horloge. 'Tien minuten, dus blijf in de buurt.'

Eindelijk, ze waren weg. Wat een stomme klas. Wat moest ik daar nu mee? Had ik uren zitten praten. Ze keken alsof ze alles verstonden en ze lachten wanneer ik lachte. Maar natuurlijk niemand die er iets van had begrepen. Straks nog twee uur. En daarna? Alle lessen die nog komen moesten? Ik keek uit het raam. De lucht betrok. Het zou zo wel weer beginnen te regenen.

De tien minuten waren om en ik liep naar buiten om m'n leerlingen op te halen. Niemand te zien. Ik liep verder naar buiten en vond er een die net wilde beginnen aan het demonteren van een tractor die daar onbewaakt stond. 'Hé! De tien minuten zijn om. Waar is iedereen?'

'Ja sir', en hij lachte. Stomme lach, hij begreep me niet.

Er kwam iemand langs, een arbeider of zo. 'Kun je Engels spreken?'

'No bwana.' Dus hij verstond me toch.

'Echt niet?' 'Echt niet, bwana.'

'Maar je verstaat wat ik zeg, je geeft antwoord.' Hij lachte. 'Niet spreek Engels, bwana' en hij trok z'n schouders op.

Ha, daar liep een staflid. Ik pakte de leerling bij z'n arm 'kom' en liep ernaartoe. Het was Banda, degeen die zondag met de handen in z'n zakken om een sigaret vroeg.

‘Kunt u me helpen, mister Banda? Ik heb moeilijkheden met de A-klas. Spreken geen Engels.’ Hij knikte begrijpend. ‘Ik heb ze een pauze van tien minuten gegeven en nu zijn ze verdwenen. Waarschijnlijk niet goed begrepen. Dit is de enige die ik nog overheb’; ik gaf hem een ruk aan zijn arm. ‘Hij spreekt geen Engels. Kunt u hem vragen waar de andere leerlingen zijn?’

Banda begon in een onbekende taal te praten. ‘Ulo kwambie, ulo kuno berie’, en nog veel meer. De leerling z’n gezicht klaarde op. ‘Daar!’ wees hij opgetogen naar de slaapzalen. ‘Daar!’ Blij dat hij eindelijk greep wat ik wilde.

‘O. Nou laat ze daar dan maar zitten. Lesgeven heeft toch geen zin. Ze verstaan me niet.’

‘Dan moet u Sjitoemba leren, dat verstaan ze.’

‘Sjitoemba? Is dat moeilijk?’

‘Nee, is erg makkelijk. Kun je in een paar maanden leren. Ik heb het ook moeten leren. Ik ben semba.’ (naam van een stam met een andere taal).

‘Is er geen andere oplossing, een tolk of zo?’

‘Als u hem zelf betaalt, hahaha.’ Een Europeaan in moeilijkheden, dat zag je niet iedere dag. Anders wisten die kerels het altijd zoveel beter.

‘Zal ik de leerlingen voor u ophalen?’

‘Nee, laat ze maar.’

‘Uw les is toch nog niet afgelopen?’

‘Ja, m’n les is afgelopen.’

‘Maar het is pas half elf?’

‘Ik geef ze zelfstudie in de slaapzaal.’

‘O. Mag ik een sigaret? ... Waarom niet?’

‘Ze zijn op.’

Hij keek naar de plaats waar een vol pakje uit m’n borstzak pilde. ‘En daar dan?’ Godverdorie, wat dacht ie wel?

‘Leeg, ik spaar lege pakjes en ik heb geen geld om nieuwe te kopen omdat ik veel te veel aan iedereen uit moet delen.’

Nu lachte hij niet meer. We liepen ieder een andere kant op en ik keek hem over m’n schouder na. Hij haalde een pakje sigaretten uit z’n

zak en stak er een op. Ik haalde mijn pakje tevoorschijn en stak er ook een op. Hij keek om, ik keek om en we puften elkaar rook toe.

In Kipoera, hoofdstad van de Zuidprovincie, legde ik mijn probleem voor aan een blanke veeteeltspecialist. Dat ik les moest geven in vee-teelt en dat ik eigenlijk niets van veeteelt af wist.

‘Nou, dat is helemaal geen probleem, man. Ik weet ook geen scheet van vee af en ik ben de bloody provincie-hoofdambtenaar. In dit fucking land hoef je nergens een scheet vanaf te weten, als je je hersens maar een beetje bij elkaar houdt. Er is geen hol aan. Je weet altijd meer dan die fucking stomme Afrikanen.’ ‘Pardon?’ ‘Ik zei, je weet altijd meer dan die bloody fucking shitzwarten, man. Je bent toch op school geweest? Nou, zij niet. Je schrijft gewoon wat stukjes over uit bloody boeken en dan heb je een fucking veeteeltcursus. Geen scheet aan om hier bloody veeteeltexpert te zijn. Nee, mijn boeken kun je niet krijgen, want dan ben ik m’n eigen fucking veeteeltkennis kwijt. Hier heb ik een shitcursus, zelfgeschreven. Die mag je wel meenemen.’ Vanaf zijn bureau smeedt hij me een stencil toe. Ik keek het door. Het leek meer op het uittreksel uit het moeilijkste boek voor je veeteeltingenieursexamen dan op een cursus geschreven voor mensen die amper konden lezen.

Bij de veeteeltambtenaar in Kampala-Tumpenga, een Afrikaan nog wel, had ik meer succes. Hij bleek een bijzonder aardige, goedlachse man van voor in de twintig, die het geweldig vond dat een blanke bij hem, op zijn kantoor, om advies kwam vragen. ‘Hier is een boek over runderen en dit gaat over varkens. Hier heb ik nog wat over schapen. Dit is over ziektes en dit zijn onderzoekresultaten van een proefstation, gaat over koeien, neem maar mee.’ Ondertussen bekende hij me dat hij ook niet al te veel van vee af wist en dat hij er nog steeds over studeerde. Cursus van drie maanden en toen als districtsambtenaar aangesteld. Maar omdat we samen in hetzelfde district werkten, konden we ook wel samen met zijn boeken doen. We beloofden elkaar te zullen bijstaan in onze studie over vee en zeer regelmatig contact te zullen houden. We beloofden elkaar een hechte samenwerking, die ongetwijfeld tot enorme veeteeltresultaten zou moeten leiden. Zou het alleen

van ons afhangen, dan werd op dit moment, in dit kantoor, kamp en district een bloeiende veeteelttoekomst verzekerd.

Iedere morgen in het kamp begon met een parade, vlag hijsen en het volkslied zingen. De gehele staf en alle leerlingen werden geacht hierbij aanwezig te zijn. Voordat het schouwspel begon, verzamelden we ons als staf onder elkaar op het bordes van het kantoorgebouw. Er werd wat gepraat, om sigaretten gebedeld, of iemand wilde de indruk geven dat hij ijverig was en liep, van het ene kantoor naar het andere, druk met stapels papieren te sjouwen. Hij had net zo goed ouwe kranten kunnen nemen.

Vanaf het bordes van het kantoorgebouw had je een goed uitzicht op de slaapbarakken, de eetzaal en hetgeen zich ervoor afspeelde. Voor de barakken en de eetzaal liepen leerlingen sloom heen en weer te slenteren. Stonden op elkaar te wachten voor de w.c.'s, golfijzeren hokjes met een gat in de grond waaruit een geweldige stank opsteeg. Liepen naar de kranen om zich te wassen en enkelen sjouwden met natte, pas gewassen kleren waarvoor ze een goed plaatsje zochten, ergens op het gras in de zon. Degenen die corvee hadden waren aan het vegen en stof, erg veel stof, woei alle kanten op. Over de hoofden van de corveeërs weer terug de slaapzaal in en rond de hoofden van vriendjes die te dicht in de buurt van de vegers stonden. Af en toe gingen er een paar elkaar met een bezem achterna, maar ze sloegen niet, ze duwden.

Uiteindelijk waren de leerlingen dan klaar. Een opperleerling, de captain, organiseerde hen en in straf gelid kwamen ze op het kantoor af gemarcheerd. Voor het kantoor, de brede trap naar het bordes af, lag een perkje, waarin een vlaggenmast met wat trieste, dikwijls op getrapte, bloemetjes er rond omheen. 'Halt!' Ze stelden zich op aan de ene kant van het bloemperkje, veel gestamp, links uit de flank en geklak van hakken, tot een keurige driedubbele rechte rij. Wij, de staf, stelden ons op aan de andere kant in niet meer dan alleen maar een redelijk rechte rij.

'Vlaghijsers naar voren!' Drie man maakten zich uit het verband los en marcheerden stijf en schokkerig naar voren. Ze draaiden het bloemperkje op, vertraptten de weinige, zich nog met moeite handhavende

plantjes, onder hun grove legerschoenen en stonden met z'n drieën voor de kale vlaggenmast, waar een opgerolde vlag aan bungelde.

'Hij's de vlag!' De middelste van de drie begon aan het vlaggentouw te prutsen en de rest zette het op een zingen, het volkslied. Het klonk erg mooi. Het bataljon zwarte jonge mannen zong zuiver; met diepe glorieuze zware stemmen. Het laatste couplet ging over God en ze zongen dat alles met zijn hulp nog veel beter zou kunnen gaan.

De eerste weken had ik nog weleens een sigaret aan onder de parade en stond met de handen in m'n zakken mee te neuriën. Ik hield niet zo erg van dat strenge gedoe. Discipline zou wel goed zijn, maar om er nu gelijk zo'n hele militaire vertoning van te maken vond ik toch echt wel wat te ver gaan. Op de maat marcheren, liefde voor vlag en vaderland en met de eenzijdige idealen die er door een dictator, of ander soort voorganger, onder militaire georganiseerdheid werden ingeprogrammeerd. Begaan al die pas onafhankelijke koloniën dan weer dezelfde mensonwaardige fouten die al zovele nationaliteiten voor hen begonnen? Hitlerjugend! Rode Gardisten! Eenheidsjeugd creëren, nationaliteitsgevoel bijbrengen, een ideaal aanleren en ze dan uit vechten sturen tegen de vijanden van het volk. Iedere andersdenkende, mogelijke oppositie, het leven zuur, of zelfs onmogelijk makend. Steeds weer komen uit de ontwikkelingslanden berichten over militante jeugdorganisaties die de hun aangeleerde idealen er bij het gewone volk op hardhandige wijze intimmeren. Studentenrellen heet dat dan. Studenten, zo werden onze leerlingen, die op z'n gunstigst een paar klassen van de lagere school doorlopen hadden, ook al genoemd. Zijn er in het verleden dan al niet genoeg vechtpartijen en oorlogen veroorzaakt door mensen die dachten het ware geloof aan te hangen of de ideale maatschappijvorm gevonden te hebben? En met welk resultaat? Wat is dan nu dat ware geloof waarvoor ze zo dapper vochten? En waar is die ideale maatschappij waarin iedereen zo gelukkig zou zijn? Bestonden ze niet alleen in de gedachtewereld van de man die ze had uitgedacht? Hele volkeren, ongeacht hun huidskleur, laten zich ophitsen voor een illusie, een structuur, door geloof in een eenling, hun leider, de sterke man. Zichtbare vervanging voor een onzichtbare god? Verpersoonlijking van een vaag besef van een ongrijpbare hogere macht. Wie is de

mens? Ieder voor zich uniek als individu, maar vaak armzalig onverdraagzaam in z'n samenleving. Gewillig laat hij zich als massamens gebruiken en zich inzetten voor het vernietigen van de individualiteit van anderen. Sociaal? Het is het socialisme van een batterij op dezelfde wijze geprogrammeerde computers. Hoelang zal het nog duren voordat de gehele wereld de mens opvoedt in het ontwikkelen van de eigen individualiteit. In zelf nadenken en zelf beslissen over wat hij wil geloven en wat zijn idealen zijn. Indien de mens moet leren wat goed voor hem is, geloof en idealen opgedrongen krijgt, wat betekent dan stemrecht? Wat is democratie? Wat houdt verdraagzaamheid in? Verdraagzaamheid en militaire discipline zijn enorme tegenstrijdigheden.

In feite had ik dus ernstige bezwaren tegen het vlag hijsen en de parade iedere morgen. Maar indien je werkelijk verdraagzaamheid wil propageren moet je beginnen met eerst zelf verdraagzaam te zijn. Moet je kunnen accepteren dat andere mensen andere ideeën voorstaan dan je zelf voorstaat en jezelf niet principieel tegenover ze opstellen. Bij verdraagzaamheid valt moeilijk gebruik te maken van pressiemiddelen en zonder pressiemiddelen kun je meer invloed uitoefenen op een vriend dan op iemand die je tegen je in het harnas hebt gejaagd. Ik zag er daarom meer heil in de parade als een aardig, iedere morgen terugkerend schouwspel te zien, dan als opvoedend element. En door gesprekken met de staf en met de leerlingen liet ik ook duidelijk blijken dat ik het zo zag.

Na een paar weken dorst het kamphoofd me te vragen of ik please niet meer wilde roken onder de parade en niet meer m'n handen in m'n zakken wilde steken. Het kamphoofd was een kerel met een kop als van een triest nijlpaard, maar ik vond nijlpaarden wel sympathieke beesten, dus stond ik er voortaan netjes bij. Ik kwam alleen nog wel eens te laat en ronkte met een motor, we bezaten naast de landrover ook nog een motor, dwars door het volkslied heen. Zette hem af en holde op m'n klompen over de keiharde klei naar m'n plaats tussen de staf, waar ik netjes met m'n armen over elkaar begon mee te neurien. Na een paar maanden kende ik ook de woorden en paste nog beter in het geheel.

Onder het zingen keken de leerlingen allemaal strak voor zich uit.

Enkelen droegen blauwe baretten scheef op hun hoofd, anderen waren die al kwijt. Er waren jongens met korte en er waren jongens met lange kakibroeken. Het kamphoofd zag ze het liefst met z'n allen in een korte of allemaal in een lange kakibroek. Gelijkvormigheid staat het beste bij zulke gelegenheden. Maar dat lukte niet. Er waren jongens die hun broek kwijt waren, gestolen, of die hun broek ergens te drogen hadden gelegd, die hun broek hadden uitgeleend, of er zat geen knoop meer aan de gulp en dat zou geen gezicht zijn onder de parade, want bijna niemand was in het bezit van een onderbroek. De meesten droegen grove legerschoenen met of zonder veters. Er waren er ook op blote voeten, of op badslippers, of zelfs op blote voeten in zwartgelakte balschoenen. Gekregen van de missie, van rijke mensen die afgedankte kleren overstuurden voor arme mensen. Een hele gewaarwording te zien dat al die afgedankte, opgestuurde kleren werkelijk hier terecht kwamen. Enkelen droegen brilmonturen zonder glazen of met gewoon vensterglas erin. Een bril gold hier voor velen als symbool van kennis en verloor zijn functionele waarde van er beter door te kunnen zien. Net als een trui of een winterjas, symbool van welstand, soms werd gedragen onder een snikhete pieke zon.

Er kwam weleens een leerling te laat, zelfs wanneer ze al met het volkslied bezig waren. Dat gaf altijd een boel verwarring, want hij probeerde er dan stiekum ergens tussen te kruipen. Was hij aan het eind van de rij gaan staan, dan zou er niets aan de hand zijn geweest, maar ze kropen er altijd ergens tussen. De jongens om de laatkomer heen hielden op met zingen en begonnen druk te discussiëren over hoe het nu wel kwam dat ze opeens zo dicht op elkaar stonden. Het kamphoofd was daar altijd erg kwaad om, maar onder het volkslied kon hij er moeilijk wat van zeggen en na het volkslied begreep niemand meer waar hij het over had. Hij kon schelden wat hij wilde, het was ze niet af te leren.

Er reden nogal eens mensen op de fiets door het kamp. Mensen die op weg naar hun dorp door het kamp moesten. Normaal gaf dat geen problemen, maar wanneer ze doorfietsten onder het volkslied dan was het mis. Dat was beledigend. Voor het volkslied moest je afstappen. Maar zo'n dorpsbewoner en het volkslied? Wist hij veel! Hij zag daar

een troep mensen luidkeels staan te zingen en er stonden twee Europeanen tussen, dan zouden die dat wel georganiseerd hebben. Maar volkslied? Van een volkslied had hij misschien nog nooit gehoord, dus peddelde hij rustig door. Maar was de parade afgelopen en de fietser nog niet buiten bereik, dan stormden de leerlingen heel ongedisciplineerd achter de rasgenoot op de fiets aan. Trokken hem van z'n fiets en sloegen hem bont en blauw. Eerbied bijbrengen voor de nationale vlag en het volkslied heette dat. En niemand van de staf die daar iets aan deed, ze vonden het allemaal heel normaal. Je moest nu eenmaal eerbied hebben voor de vlag en voor het volkslied. Er onder het volkslied aan komen rijden zoals ik weleens deed, dat gaf niet. Als je maar afstapte en dat deed ik.

Het vlag hijsen was voor sommigen een geweldig probleem. Hij moest in een knoedeltje naar boven worden gehesen en wanneer hij dan boven was, trok de vlaghijsers aan een touwtje en ontvouwde zich de vlag. Soms bleek dan dat hij ondersteboven hing, of dat de vlaghijsers niet verder had gehesen dan halfstok. Iedereen stond dan nog druk te zingen en deed net of hij niets in de gaten had. De vlaghijsers keek naar z'n werk en zag wel dat er iets niet klopte, maar wát dat wist hij niet. Of als hij het wel wist, wilde dat nog niet zeggen dat hij wist wat hij eraan zou moeten doen. Dus het bleef zo. Hij keek van de vlag schichtig in het rond, maar iedereen zong en liet niets blijken. Keek hij naar mij, dan glimlachte ik vriendelijk. Dat stelde hem gerust. Hij zocht z'n plaats tussen de twee andere paradeleden weer op en begon tevreden mee te zingen. Wanneer iedereen uitgezongen was, kwam het kamphoofd met driftige passen naar voren gelopen, duwde de vlaghijsers ruw opzij en begon zelf aan de vlag te prutsen. En hij schudde z'n hoofd en zuchtte over zo veel onbegrip.

Wanneer dan ten slotte de vlag hoog in de mast hing, wapperend in de wind en met de goede kant naar boven, begon het kamphoofd aan z'n dagelijkse toespraak. Wijdbeens en met de handen op de rug stelde hij zich op onder de vlag en op de bloemetjes. Zijn toespraken waren behoorlijk goed. Afgezien van de doldrieste slaafsheid aan de natie en de president die hij predikte, dorst hij de leerlingen precies te vertellen waarin ze faalden bij het worden van respectabele burgers. Hij vertelde

hun keihard wat ze fout deden. Dorst ze zelfs uit te schelden en dat dorsten er niet veel, want dan liep je de kans niet meer geliefd te zijn, iets dat voor de meeste Afrikanen onoverkomelijk was. Eens zou het hem trouwens z'n positie als kamphoofd kosten. Alleen hij verweet de leerlingen altijd alles wat ze fout deden en dat was veel te veel. Het resultaat was dan ook dat er op den duur helemaal niet meer naar z'n preken werd geluisterd. Zo veel verwijten kon je toch niet in een keer onthouden. — Ze ruimden de slaapzalen niet goed op. Maakten een troep van de eetzaal. De w.c.'s waren smerig, met stukken papier en vieze troep. Ze werkten niet hard genoeg bij praktische lessen. Deden rot tegen de disciplineleider (speciaal aangesteld voor het invoeren van straffe discipline). Raakten hun kleren kwijt. Zagen er slordig uit, knopen eraf die ze best zelf aan konden naaien. Maakten ruzie met de bevolking in het bierhol, en daar mochten ze niet eens komen. Gingen 's nachts de dorpen in en hielden vrouwen op de slaapzaal. Verschenen niet geregeld op de lessen. Maakten ruzie met de koks over het eten, dat toch echt wel goed was. Rookten verdovende middelen, mocht ook niet. En nog veel meer.

Wanneer het kamphoofd uitgesproken was, marcheerde de hele troep weer af. Een paar meter in gelid en dan barstte de hele colonne uit elkaar. Alle jongens begonnen te rennen, druk te praten en te lachen. De meest militaristische stonden nog spelend na te klakken, commandeerden hun vriendjes en marcheerden in kleine groepjes naar de slaapzalen. De meest geestige leerlingen gingen voor elkaar het kamphoofd na staan doen en vertelden hun vriendjes wat ze allemaal fout deden. Soms deden ze andere stafleden na, of elkaar, net zwarte aapjes.

Na m'n bezoek aan de veeteeltman in Kampala-Tumpenga werkte ik gehele avonden en nachten aan het doornemen van het boek over runderteelt. Talloze gegevens schreef ik op papiertjes, genoeg voor ik weet niet hoeveel lessen. Ik maakte een soort dictaatje van schematische tekeningen en met de hoofdpunten voor de verzorging van het vee er als tekst in eenvoudige zinnen geschreven.

Het lesgeven werd nu een verrukking, dat wil zeggen het lesgeven aan de B- en de C-klas, de jongens die Engels verstonden. Alle leerlin-

gen deden als goede oplettende leerlingen geweldig goed mee en van enig ordeprobleem, waarvoor ik aanvankelijk bang was geweest, was in de verste verte geen sprake. De lessen werden als een soort gezellige bijeenkomst, waarin we bespraken hoe je het beste met vee kon omgaan. We spraken ook veel over politiek, of over wat de mensen in Europa deden, wat ze dachten en hoe ze leefden.

De vele tekeningen die ik op het bord maakte waren altijd een groot succes. Bij elke klaargekomen tekening klaptten de leerlingen in hun handen van plezier en sloegen bijkans dubbel van het lachen. Als ik ze dan vertelde dat ze het over mochten tekenen werd het helemaal een feest. Ze bogen zich met glunderende gezichten diep over hun schriften en deden, soms zelfs met de tong uit de mond, heel ijverig hun best. Tekenend hadden ze nooit eerder gedaan, dat was duidelijk te zien. De resultaten waren dan ook vaak nog slechter dan op een Nederlandse kleuterschool, maar soms wel heel erg grappig. Wanneer ze een koe tekenden, dat was ook eigenlijk behoorlijk moeilijk, kwamen er de gekste beesten in hun schriften te staan. Koeien met speren op hun kop, koeien met geweien en koeien praktisch zonder kop. Het middenstuk was voor de meesten het meest essentiële gedeelte en werd daarom naar verhouding verreweg het grootst getekend. Lange uitgerekte worsten, met kriebelige pootjes eronder en met een kop die maar een honderdste van het hele lichaam bedroeg.

Wanneer ze van het bord af natekenden, liep ik door de klas om raad te geven, om hier en daar wat te helpen maar vooral om op te letten dat al hun talent op één tekening gericht bleef en niet gebruikt werd om zich op massaproductie te werpen. Want als ze de smaak te pakken hadden bleef het niet bij één koe, maar tekenden ze gewoon door, nog een koe en nog een koe, het hele schrift door allemaal koeien. Dan kon ik, zo vaak ik maar wilde, vertellen dat één koe voldoende was en dat ik niet meer dan één koe in hun schriften wilde zien, maar daar luisterden ze gewoon niet naar. Er waren bepaalde dingen die ik ze zeer beslist niet aan hun verstand kon brengen, hoewel ze toch erg hun best deden brave leerlingen te zijn. Misschien dat ik het er met straf wel uit zou kunnen krijgen. Maar je gaat toch geen leerlingen straffen omdat ze extra goed hun best doen? En daarom liep ik door de klas en pakte

iedereen die klaar was met een eerste koe z'n potlood af, voordat hij zich op een tweede of op een derde koe kon werpen.

Een paar jongens die goed Engels spraken hielpen me met het in het Sjitoemba vertalen van een heel eenvoudig dictaatje. We dronken er limonade bij en ik leerde gelijk nog even de uitspraak van de eerste paar zinnen. Ik dacht mezelf nu terdege voorbereid op het ontwikkelen van de A-klas. Maar het werd een groot fiasco.

Iedereen kwam weer door de blauwgeverfde deur naar binnen in z'n haveloze plunje en zocht een plaatsje op een stuk van het gebrekkig meubilair. Veel schuiven en duwen en dan maar kijken of ik het zag. En ik zag alles. Ze gingen heel vlot zitten met van schuld bewuste gezichten en hielden zich verder rustig. Vijf minuten over tijd deed ik de deur dicht. Wie nu nog zou komen kwam er niet meer in. Te laat is te laat. Daar kwam de eerste al en nog wel zonder kloppen. Hij keek me even aan en wilde meteen doorlopen naar z'n plaats.

'Daar komt niets van in. Ga maar weer weg. Als je niet op tijd kunt komen dan kom je maar helemaal niet.' Hij hield z'n baret in z'n hand en luisterde aandachtig tot ik uitgesproken was. Er kwam er weer een binnen. 'Ga ook maar weg. Veel te laat. Ik wil jullie niet meer in de les hebben. En jij daar? Wat is dat nu?' De eerste laatkomer wilde gewoon ergens gaan zitten.

'Thank you, sir.' Hij glimlachte vriendelijk en nam plaats. De tweede ging ook zitten en een derde die net binnenkwam ook. Een vierde kon ik nog juist voor hij binnenkwam een trap de andere kant weer uit geven. 'Jij, jij en jij.' Ik wees op de zittende laatkomers. 'Kom hier!' en ik wees tot vlak voor me op de vloer. Ze kwamen. 'Met je boeken.' Ze keken me niet-begrijpend aan. 'Hier dit! Je boeken!' en ik duwde ze stuk voor stuk hun boeken in de hand. Wees op m'n horloge, wees op de tijd die ze moesten komen en wees dat het nu al tien minuten later was. Van klokkijken begrepen ze helemaal niets. De vierde, die ik een trap de deur uit had gegeven, kwam weer binnen en bood me een hand vol krijt aan. 'Thank you.' En toen gingen ze weer zitten.

Vol verwachting keek iedereen naar wat ik nu weer voor geks uit zou gaan halen. En dat werd geweldig gek. Ik schreef wat op het bord,

gewone letters, maar ze lachten zich rot. Waarvoor dient een koe, in het Engels en in het Sjitoemba vertaald ernaast. Het Sjitoemba las ik voor in m'n pas geleerde uitspraak en ze begrepen het. Ze begonnen allemaal door elkaar te praten in het inlands en stonden daarbij rechtop in hun banken. Ze hadden me begrepen. Ik had ze wat in hun eigen taal gevraagd en nu stonden ze me eventjes met z'n allen antwoord te geven.

Geweldig, wat een les!

'Zitten! Allemaal zitten en houd je gemak.' De samenspraak verstomde. 'Schrijf deze zin maar over in je schrift. Aan deze kant het Engels en aan die kant het Sjitoemba.'

'Sjitoemba,' sprak een leerling. Hij wilde kennelijk mijn uitspraak verbeteren. 'Sjitoemba,' zei hij weer en bewoog overdreven zijn lippen. 'Hou je kop,' beval ik hem in het Hollands.

'Sjitoemba,' zei hij weer, nog overdrevener articulerend.

'Verdorie, hou je kop!' schreeuwde ik nu. Hij hield z'n kop.

'Dus hier het Engels en hier Sjitoemba.' Ik deed het voor met een schrift tegen het bord, erg ongemakkelijk schrijven. 'Schrijf het maar over.'

Niemand deed wat. Ze keken alleen maar erg geamuseerd naar wat ik nu weer voor nieuw spelletje bedacht had. Het moest voor hen net een toneelvoorstelling zijn. Ik ging iedereen langs, opende alle schriften, begon zelf te schrijven. Ik schreef maar door, de ene leerling na de andere en moedigde de rest aan m'n voorbeeld te volgen. Het werd begrepen, men begon te schrijven.

Volgende zin. Enkelen zaten al te wachten tot ik het voor ze over zou komen schrijven, maar dat ging te ver. Ik drukte ze stuk voor stuk hun ballpoints in de hand en maakte ze duidelijk dat ze het nu zelf moesten doen. Ze deden het. Hè hè, eindelijk. Ik stak een sigaret op en ging zolang uit het raam staan kijken.

Na vijf minuten, ze waren nog steeds niet klaar, ging ik de resultaten bekijken en liep de banken langs. Het bleek nu dat ik bij het voorbereiden van de les een heel belangrijk punt over het hoofd had gezien. Niemand kon schrijven. Het was een droevig gezicht. Leerlingen die nog niet verder waren gekomen dan vier letters. Ze deden echt erg hun best. Tekenden iedere letter, zo goed ze konden, streepje voor streepje

na, zonder te begrijpen wat het voorstelde; het leek vaak helemaal niet meer op de letter die ermee bedoeld werd. Als een letter te moeilijk was, sloegen ze hem gewoon over en gingen verder met het natekenen van de volgende. Ik voelde me behoorlijk rot. Wat moest ik nu met deze klas? Ze kenden geen Engels. Ze konden niet lezen en niet schrijven. Ik kon op geen enkele wijze contact met ze hebben. 'Nice?' vroeg een leerling naast me. Onbewust stond ik in z'n schrift te kijken, vijf letters al en hij kende dus één woord Engels. 'Ja, very nice', en ik liep weer naar voor in de klas. Wat moest ik nu?

Ik veegde het bord schoon en tekende een koe. Zomaar. Iedereen was verrukt. Dat was nog heel wat beters dan letters en ze begonnen hem gelijk na te tekenen. Maar dat was de bedoeling niet. Ik rukte ze stuk voor stuk hun ballpoints uit de hand en keek ze erg streng aan. Dat maakte indruk. Stokstijf zaten ze met veel te veel op de wrakke meubelstukken en ze keken me aan als om te vragen of ik alstublieft niet meer kwaad op ze wilde zijn. Het was echt niet hun bedoeling geweest me kwaad te willen maken, integendeel, tot nu toe hadden ze de les veel te leuk gevonden. Ik kreeg berouw van m'n te strenge optreden en wilde het weer goedmaken. Ik zou wat over de koe gaan vertellen. In het Hollands, want Engels had toch geen zin. Ik vertelde van alles over de koe, gebaarde daarbij flink met m'n armen en gebruikte bergen krijt. En of ze me geloofden? Als je naar hun oplettende gezichten keek was je daar volkomen zeker van. Maar wat had het eigenlijk voor zin, ze begrepen er toch geen zak van. Ik smiet het krijt het raam uit en vertelde ze een schuine mop. In het Hollands en wees daarbij op verschillende onderdelen van de koe, die nog steeds op het bord stond. Toen de mop uit was begon ik hard te lachen. Zij ook, wisten zij veel, ze deden wel mee. Ik had dus succes. En net als de meeste mensen die succes hebben, ik ging ermee door en vertelde ze de ene mop na de anderen. Na iedere mop sloeg ik me op de knieën van het lachen. Zij ook, ze rolden zowat uit hun banken van de pret. Ze kwamen bijna niet meer bij van het lachen. Zulk een grappige meester hadden ze nog nooit meegeemaakt. Als ik even ophield hielden zij ook langzamerhand op. Dan proestte ik het weer uit en sloeg me op de knieën. Ze gingen naast hun banken staan van de pret en om zich ook op de knieën te kunnen slaan.

Plotseling werd de klas stil en staarde langs me heen. Ik keek om en daar stond het kamphoofd.

'Het schijnt u nogal gemakkelijk af te gaan met lesgeven aan deze klas. Waarom hebben ze zo een plezier?'

'Ik vertel ze moppen.'

'Juist, u vertelt ze moppen. Maar ze verstaan toch geen Engels?'

'Ik vertel ze ook in het Hollands.' Dat begreep hij niet.

'En leert u ze niets over veeteelt?'

'U zei net zelf dat ze geen Engels verstaan. Hoe zou ik ze dan ooit iets kunnen leren? Hier, ik heb een dictaat gemaakt, zelfs vertaald in het Sjiptoemba. Maar ze kunnen het niet eens lezen, laat staan overschrijven. Kan iemand anders deze A-klas niet nemen? Iemand die hun taal spreekt?'

'Nee, we hebben niemand anders die les in veeteelt kan geven.'

'Geef ze dan meer lessen in een ander vak, in Engels, lezen en schrijven.'

'Nee dat kan niet. Veeteelt staat op het rooster. Dat is verplicht.'

'Maar wanneer ze er nou niets van leren?'

'Het spijt me, mister Hartog. Maar die twee andere klassen spreken toch Engels? Die kunt u toch wel wat leren?'

'Ja, die andere klassen is geen probleem. Maar deze klas verstaat geen woord van wat ik zeg. Dan kunnen ze toch beter eerst les in Engels krijgen, voordat ik ze in het Engels les in veeteelt geef?'

'Ja, mister Hartog, ik begrijp wel dat het erg moeilijk voor u moet zijn, erg moeilijk, maar volgens het rooster móeten ze les in veeteelt krijgen.'

'Het gaat niet om de moeilijkheden voor mij, het gaat om de opleiding van deze jongens. Boer moeten ze worden en van mij kunnen ze niets leren. Kan het rooster dan niet voor een paar maanden veranderd worden?'

'Nee, dat gaat niet. Het hoofdkwartier heeft een algemeen rooster opgesteld van de vakken die de jongens moeten kennen om boer te worden. Een van die vakken is veeteelt. Dus moeten ze les in veeteelt hebben.'

'Ook als ze niets van die les zullen opsteken?'

'Ja, dan ook. Daar is niets aan te veranderen.'

'Wilt u een stukje van deze les bijwonen?'

'Ja graag, dat zou ik zeer op prijs stellen.'

Ik zou weer een mop vertellen en weer in het Hollands. Dat zou hem toch wel te denken moeten geven. Misschien dat hij dan inzag hoeveel zin m'n lessen wel hadden.

Aan het eind van de mop begon ik weer te lachen, maar minder uitbundig dan daarnet. Ik was er niet meer zo erg voor in de stemming. De leerlingen lachten echter weer geweldig hard. Wilden zeker een goede indruk maken bij het kamphoofd. En het kamphoofd lachte ook, en nog niet eens zo'n klein beetje ook. Hij had er tranen van in z'n ogen. Daar stond ik toch wel even van te kijken.

'Werkelijk geweldig grappig,' verzekerde hij me. Zijn ogen uitwrijvend liep hij het lokaal weer uit en lachte nog schokkend na. Alle Afrikanen hadden plezier, maar ik niet.

Er zat dus niets anders op dan gewoon met de lessen door te gaan; ik nam me verbeten voor er met mijn beperkte mogelijkheden toch nog het beste van te zullen maken. Ik zou ze voortaan alleen praktijklessen geven. Ze gewoon mee laten helpen met de verzorging van het vee. Misschien dat ik ze dan via m'n arbeiders nog het een en ander over vee zou kunnen vertellen. Ik zou ook proberen wat van hun taal te leren en ik nam me voor er nu, op dit moment, mee te beginnen. Het was bijna tijd en ik liep naar buiten, m'n leerlingen alleen in de klas achterlatend. Aan de eerste de beste Afrikaan die ik tegenkwam vroeg ik: 'Hoe moet je iemand gedag zeggen in het Sjitoemba?' Het was Banda weer.

'Wilt u Sjitoemba leren?'

'Ja en ik heb haast, de leerlingen zitten op me te wachten.'

'Kun je het dan niet aan de leerlingen vragen?'

'Nee, weet je het of moet ik het aan iemand anders vragen?'

'Ja, ik weet het. Ik weet wel hoe je iemand gedag moet zeggen', en hij lachte vol leedvermaak. 'Je begint met te vragen: kaka wieno? Dan antwoorden zij: m'wieno, en vragen je: ki wieno? Dan zeg je: m'wieno kikoko.'

Dat was dus erg ingewikkeld. Ik herhaalde het een paar keer en we

gaven er elkaar handjes bij om het meer aanschouwelijk te maken. Een eindje verder hielden een paar arbeiders op met werken, keken naar ons en lachten.

‘Heb je een sigaret voor me?’

‘Ik denk dat ik het nu wel weet. Bedankt hoor.’ Ik liep het lokaal weer in. ‘Kaka wieno?’ Weer wat nieuws van die meester, dat was leuk.

‘M’wieno’, groetten alle jongens door elkaar. ‘Ki wieno?’

‘M’wieno kikoko.’ Zo, nu zouden ze wel doorhebben dat de les afgelopen was en opkrassen. Maar nee hoor. Ze bleven heel opgewonden tegen me staan praten. Ze dachten zeker dat ik even naar buiten was gegaan om met alle kennis van het Sjitoemba in me weer in de klas te verschijnen. Ik zwaaide met m’n armen ten teken dat ik zo veel Sji-toemba niet begreep. Dat konden ze zich ook eigenlijk wel voorstellen. Ze begonnen dus met het begin weer te herhalen. Maar na tien minuten kreeg ik schoon genoeg van het herhalen van steeds maar weer dezelfde zinnnetjes. Ik liep weer naar buiten, Banda stond nog steeds in de buurt.

‘Hoe moet je in het Sjitoemba zeggen: de les is afgelopen?’

‘Wilt u ze weg hebben en begrijpen ze u niet? Blijven ze gewoon zitten?’

‘Ja, grappig hè? Ik kan ze het lokaal wel uittrappen, maar ik wil ze graag in het Sjitoemba zeggen dat de les afgelopen is.’

‘Heb je ze dan lesgegeven? Spreken ze Engels?’ Ergens mocht ik hem toch wel, die klierige Banda met z’n rotvragen. ‘Dan moet je spazamba zeggen, dat betekent thank you en dan gaan ze wel weg. Heeft u echt geen sigaretten meer?’

‘Ja, hier heb je er een’; ik holde het lokaal weer in. Kaka wieno? begonnen ze, maar ik zei nu spazamba en maakte een uitnodigend gebaar in de richting van de open deur. Ze begrepen het, spazamba zeiden ze en verlieten het lokaal in een erg opgewekte stemming.

Ik liep op m’n klompen naar huis en was ook in een opgewekte stemming. Ik zag weer mogelijkheden. Ik hoefde alleen maar even voldoen-de Sji-toemba te leren om de A-klas praktijklessen te kunnen geven.

Alle mensen die ik onderweg naar huis tegenkwam, stafleden coöperatieleden en leerlingen, groette ik in het Sjitoemba en blij verrast

groetten ze in Sjitoemba terug. Thuisgekomen vond ik White druk bezig met eten koken.

‘Kaka wieno, White?’

‘M’wieno boss, hahaha. U leren Sjitoemba?’

‘Ja White, en als ik dat eten van je ruik dan voel ik me m’wieno kiko.’

‘Hahaha, heel goed, boss.’

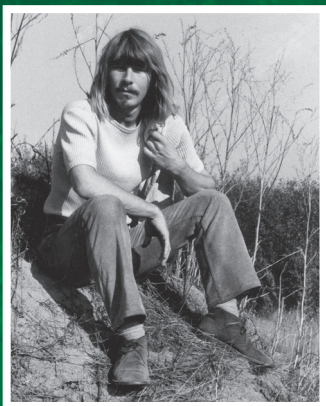
‘Wat is honger, White? Hoe zeg je in Sjitoemba: ik heb honger en ik wil eten?’

En White leerde me meer Sjitoemba, steeds meer. Ik leerde de taal, werd donkerder door de zon, en paste me steeds beter aan.

Nieuwsgierig geworden naar meer?
De boeken van Aldus Boek Compagnie
zijn verkrijgbaar in de boekhandel en via
www.aldua-boek-compagnie.nl

Vol idealisme gaat Kees Hartog aan het werk als ontwikkelings-vrijwilliger in Zambia. In een opleidingskamp voor jonge boeren gaat hij – zonder de luxe en het comfort die hij in Nederland heeft gehad – de lokale bevolking helpen hun bestaan te verbeteren. Hartog bekritiseert hen niet, maar ondergaat hun cultuur en beschaving zoals die zich aan hem tonen. Maar zit Afrika eigenlijk wel op de hulp van het rijke Westen te wachten? Willen wij westerlingen de Afrikanen ons idee van 'geluk' opdringen, dat is gebaseerd op materiële welvaart? Kees Hartog komt erachter wat Afrika écht nodig heeft: een benadering op basis van gelijkheid, van mens tot mens.

Hartogs ontwikkelingshulproman over een blanke Nederlandse vrijwilliger in 'donker' Afrika – inclusief de onontbeerlijke corruptie, onkunde, maar ook vrolijkheid – is onverminderd actueel. De lezer stuit telkens weer op dezelfde hamvraag: is Afrika gebaat bij onze bemoeienis?

Op enigszins ironische toon, maar altijd eerlijk en boeiend, vertelt Kees Hartog (1945-1996) in *Thank you, bwana Graag gedaan, Afrika* over

zijn ontwikkelingswerk begin jaren zeventig in de rimboe, waar het trieste hand in hand gaat met blijdschap, waar geluk en gevaar je overspoelen op de meest onverwachte momenten.

In deze uitgave zijn Kees Hartogs ontwikkelingshulpromans *Thank you, bwana Graag gedaan, Afrika* (1971) en *Waarom zoveel haast, bwana?* (1973) gebundeld en voor het eerst in lange tijd weer beschikbaar.

Aldus Boek Compagnie

ISBN 978-90-825011-9-3

9 789082 501193 >